

HET RECHT OM EEN GEZIN TE STICHTEN en HET RECHT OP DE BESCHERMING VAN HET GEZINSLEVEN

of de mogelijkheid een eigen gezinsproject te kiezen en gezinsverantwoordelijkheden op te nemen

Inhoudstafel

PROBLEMATIEK	100
1. HET GEZIN	101
1.1. BETEKENIS VAN HET WOORD ‘GEZIN’ IN DIT HOOFDSTUK.....	101
1.2. WORDT HET VERBOND VAN ARME OUDERS EN HUN KINDEREN SOCIAAL AANVAARD?.....	102
1.3. ALLEENSTAANDEN	103
2. GEZINSBELEID	104
2.1. REFLECTIEKADER: EEN RUIM EN COMPLEX ONDERWERP	104
2.1.1. DE TWEE FACETTEN VAN HET RECHT OP BESCHERMING VAN HET GEZINSLEVEN	104
2.1.2. DE RECHTEN VAN HET KIND EN HET RECHT OP BESCHERMING VAN HET GEZINSLEVEN	105
2.2. DE KINDERBIJSLAG	106
2.2.1. DE UITOEFENING VAN HET RECHT OP KINDERBIJSLAG	106
2.2.2. DE EVOLUTIE VAN HET BEDRAG VAN DE KINDERBIJSLAG	109
2.2.3. VERLEIDING TOT SELECTIVITEIT.....	110
2.2.4. DE GEWAARBORGDE KINDERBIJSLAG	111
2.3. DIENSTEN VOOR GEZINNEN.....	112
2.3.1. DE NOODZAAK VAN STRUCTUREN VOOR KINDEROPVANG	113
2.3.2. TOEGANKELIJKHEID VAN STRUCTUREN VOOR KINDEROPVANG	113
2.4. IMPACT VAN ANDERE BELEIDSKEUZES OP HET GEZIN.....	114
2.4.1. KEUZES INZAKE INKOMEN	115
2.4.2. KEUZES INZAKE FISCALITEIT	116
2.4.3. KEUZES INZAKE HUISVESTING	116
3. BESLISSINGEN DIE HET BESCHERMINGSSYSTEEM VAN HET GEZIN OP DE PROEF STELLEN	118
3.1. DE VERLATENVERKLARING	119
3.1.1. TERUGBLIK.....	119
3.1.2. DE DIALOOG	119
3.1.3. RESULTAAT VAN DE DIALOOG	120
3.2. DE VERWIJDERING VAN HET KIND UIT HET GEZIN	121
3.2.1. FASEN EN VOORWAARDEN VAN DE DIALOOG.....	121
3.2.2. DE TEKST VAN DE VERENIGINGEN.....	124
3.2.3. GROTE LIJNEN VAN DE UITWISSELINGEN EN PERSPECTIEVEN.....	133
BIBLIOGRAFIE	134

Deze tekst is uit het Frans vertaald.

Problematiek

Het gezin verandert, neemt met de tijd andere vormen aan, maar wordt nog steeds beschouwd als één van de hoekstenen van de maatschappij, zelfs in crisisperiodes. Heden ten dage is het gezin brozer dan ooit maar blijft het één van de verlangens van de moderne mens¹. Deze vaststelling is minder paradoxaal dan men op het eerste zicht zou denken. Men mag namelijk niet vergeten dat een verlangen ook een ideaal is dat om die reden door het gedrag gelogenstraft kan worden: aan het gezin wordt in enquêtes grote waarde toegekend, terwijl bijvoorbeeld steeds meer koppels uit elkaar gaan.

Deze kloof is bijzonder groot bij arme gezinnen. "...In geen enkel ander midden wordt zo uitdrukkelijk en ononderbroken over 'het gezin' gedroomd en gesproken, terwijl een gezin voor hen nooit vanzelfsprekend is, ze moeten altijd een maximum aan energie investeren om bij elkaar te kunnen blijven. Heel de hulpverlening is er niet op uit om hun kinderen terug thuis te krijgen of thuis te houden, daarom wordt de hulpverlening door de armen afgewezen. In hun concreet gedrag ... zijn er voortdurend moeilijkheden en breuken. Zeer vlug daagt een nieuwe partner op ... Er is geen rust vooraleer het gezin terug volledig is" (AVA, 1994: 27).

In het Algemeen Verslag over de Armoede worden de moeilijkheden overlopen die de arme gezinnen gelijktijdig moeten oplossen: een "zeer laag inkomen, dat zeer onregelmatig is en vaak onvoldoende om mee rond te komen. Tweeverdieners worden bijna nooit aangetroffen"; aan een job raken, zelfs tijdens economische groei, vanwege de "achterstelling van de armen op het vlak van scholing en beroepskwalificatie"; preciaire woonomstandigheden die verband houden met het grote verschil tussen de huurprijzen en de beschikbare inkomens; een slechte gezondheidstoestand en een slechte toegang tot de gezondheidszorgen; een administratief doolhof en de ontoegankelijkheid van het recht. "De nauwe correlaties tussen al deze problemen maken elk probleem afzonderlijk nog zwaarder. Deze vicieuze cirkel wordt zelfs nog verzaamd door de blik van de maatschappij. Deze blik wordt door de ouders ervaren als een gebrek aan respect" (AVA, 1994: 28-34).

Soms wordt er een verband gelegd tussen de bijzondere aandacht van de armen voor het gezin en het ontbreken van andere vormen van erkenning, met name in het beroepsleven. "De spreiding van de investering in andere domeinen van sociale erkenning vermindert vermoedelijk inderdaad het subjectieve belang van familiebanden in het socialiseringsproces." (Humbeek, 1997: 19). Welke verklaring men hiervan ook geeft, de gehechtheid van de armen aan het gezin is hoe dan ook een realiteit waarmee elk beleid inzake armoedebestrijding rekening moet houden, wil het efficiënt zijn.

*****

---

1 Zie met name de heel recente enquête van Dobbelaere K. et al. (2001), *Verloren zekerheid: de Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen*, Lannoo, Tielt, 2000.

Dit hoofdstuk is in drie stukken opgedeeld.

- In het eerste deel wordt toegelicht in welke zin het woord gezin gebruikt wordt.
- Maatregelen op het vlak van het gezinsbeleid – het instrument voor de toepassing van het recht op de bescherming van het gezinsleven – komen in het tweede deel aan bod alsook de impact op het gezin van beleidsmaatregelen die niet direct op de gezinnen gericht zijn. In dit deel wordt hoofdzakelijk de kinderbijslag belicht en in het kort het beleid inzake de opvang van kinderen. Er wordt een korte schets gegeven van de familiale aspecten van beleidsmaatregelen op drie vlakken: inkomen, fiscaliteit, huisvesting. De efficiëntie van het directe gezinsbeleid houdt namelijk verband met de politieke opties in andere domeinen. Deze zeer selectieve keuze hangt samen met de methode volgens welke dit verslag geschreven werd – namelijk in structureel overleg met de Verenigingen waarin de armsten het woord nemen -; deze methode vergt veel tijd en laat dus niet toe dat meerdere aandachtsvelden gelijktijdig behandeld worden. Dit betekent geenszins dat beleidsmaatregelen die niet aangehaald worden, van minder belang zouden zijn.
- Het derde deel belicht de plaatsing van kinderen met inbegrip van de verlatenverklaring. Ondanks het feit dat het hier om een uitzonderlijke maatregel gaat, omdat het behoud van het kind in zijn gezin de regel is², is dit deel verder uitgewerkt dan de andere delen omdat deze kwestie het voorwerp van een diepgaande dialoog was en nog steeds is en omdat het verwijderen van kinderen uit hun gezinsomgeving een zeer pijnlijke ervaring blijft voor de armste gezinnen.

1. *Het gezin*

1.1. **Betekenis van het woord ‘gezin’ in dit hoofdstuk**

Aansluitend bij het Algemeen Verslag over de Armoede richten wij onze aandacht essentieel op het kerngezin, ouders - kinderen. De werkgroepen die aan de basis van dit hoofdstuk liggen, hebben betrekking op de kinderbijslag, de opvang van kinderen, de verlatenverklaring en de plaatsing van kinderen.

We gaan hier dus niet dieper in op de relaties tussen de generaties die het kerngezin overstijgen, al is deze benadering voor de sociale cohesie relevant³.

Met kerngezin bedoelen we zowel gezinnen met twee ouders als eenoudergezinnen, oorspronkelijke gezinnen als opnieuw samengestelde gezinnen, gezinnen gevormd op basis van een huwelijk alsook van samenwonenden,... We willen niet het een of andere type van gezin verdedigen, maar nagaan in welke mate armoede de vrije keuze voor een gezinsproject belemmert.

---

2 Zie in bijlage 1 de uittreksels uit teksten waarin de grondrechten verankerd zijn, met name artikel 8 §2 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens. De rechtspraak waartoe dit artikel aanleiding gaf, is ondubbelzinnig: “Voor een ouder en zijn kind is samenzijn een fundamenteel element van het gezinsleven.” (eigen vertaling - jurisprudentie geciteerd door Olivier De Schutter in “l’Intervention des autorités publiques dans les relations familiales et l’obligation de prévenir les mauvais traitements: vie familiale et droit à la protection de l’enfant dans le jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme” in het driemaandelijks tijdschrift *Droit familial*, 3/1999).

3 Zie in dit verband met name het eerste jaarlijks verslag van het Waalse Gewest over de sociale cohesie.

In het Algemeen Verslag over de Armoede wordt het woord ‘gezin’ niet gedefinieerd. Er wordt wel de nadruk gelegd op één element – de blik van de maatschappij – dat best eens een bestanddeel van het gezin zou kunnen zijn. De antropoloog Claude Levi-Strauss heeft vastgesteld dat dit één van de constanten van de gezinsorganisatie is die hij in geografisch zeer ver van elkaar gespreide plaatsen waargenomen heeft. Hij stelt voor om het gezin als volgt te definiëren: “Min of meer duurzaam en sociaal aanvaard⁴ verbond tussen een man, een vrouw en hun kinderen.” (Héritier-Augé, 1993: 254-258 – vertaling uit het Frans).

Dat zou betekenen dat enkel de gezinnen die aan dit criterium beantwoorden, recht op de bescherming van hun gezinsleven hebben. Het recht weerspiegelt namelijk de waarden van de maatschappij. Het modelleert ze ook: de maatschappelijke integratie van het gezin wordt dan weer beïnvloed door de rechten die het geniet en die het kan uitoefenen⁵.

Voor ons is het dus relevant zich vragen te stellen bij de manier waarop arme ouders en hun kinderen beschouwd worden.

1.2. Wordt het verbond van arme ouders en hun kinderen sociaal aanvaard?

De verschillende manieren waarop arme gezinnen in de loop van de geschiedenis behandeld werden, getuigen van een sociale afkeuring van hen.

Tijdens de 18de en 19de eeuw leven talrijke gezinnen in grote armoede. Arme gezinnen worden als gevaar beschouwd voor de kinderen. Deze negatieve voorstelling geeft aanleiding tot ‘onteigening’ van het volksgezin, de plaats bij uitstek van schande en miserie. Over de kinderen zelf heerst enerzijds de opvatting dat ze beschermd moeten worden, anderzijds dat ze een gevaar betekenen voor de maatschappij: men helpt ze dus, maar in ruil voor werk dat haast op uitbuiting neerkomt. Men is weinig begaan met hun schoolloopbaan.⁶

De 20ste eeuw is de eeuw van internationale teksten betreffende de bescherming van de rechten van de mens, onder andere het recht om een gezin te stichten en het recht op bescherming van het gezinsleven⁷. Deze vooruitgang vertolkt zich niet automatisch in de feiten. Arme gezinnen worden nog steeds uitgesloten, naar de rand van de maatschappij afgestoten. Deze uitsluiting leidt soms tot uitschakeling. Tussen 1935 en 1975 bijvoorbeeld werden 63.000 Zweden onder dwang gesteriliseerd. Het betrof bijna uitsluitend vrouwen die als ‘inferieur’ of ‘asociaal’ (Runcis, 1997; Jourdan, 1999: 8) beschouwd werden. In dezelfde periode hebben 40.000 personen in Noorwegen dezelfde behandeling moeten ondergaan; in Denemarken 6.000 personen (Jourdan, 1999: 8). De uitsluiting uit zich ook in het verwijderen van de kinderen uit het gezin. Zo werden bijvoorbeeld in Noorwegen in dezelfde periode 1500 zigeuner kinderen uit hun gezin verwijderd (Runcis, 1997). Tussen 1926 en 1972 werden in Zwitserland honderden kinderen onder dwang van hun ouders weggenomen (Jourdan, 1999: 8). In België is de omvang van dit fenomeen van sterilisatie bij gebrek aan studies niet bekend. Toch is men haast zeker dat dergelijke praktijken ook hier bestonden. Arme moeders en artsen die in arme volksbuurten werken, getuigen van zware druk die op de vrouwen wordt uitgeoefend of van sterilisatie zonder medeweten van de vrouw tijdens een andere ingreep⁸.

4 Wij onderstrepen.

5 Het zou bijvoorbeeld ondenkbaar geweest zijn dat men in de wetgeving betreffende de gezinsbijslag in de oorspronkelijke tekst rekening zou gehouden hebben met huishoudens samengesteld uit twee personen van hetzelfde geslacht.

6 Terzake bestaat overvloedige literatuur. We hebben ons meer in het bijzonder gesteund op hoofdstuk 6 van het gemeenschappelijke werk “Démocratie et pauvreté” met de titel: “Enfance pauvre et éducation”.

7 Zie in bijlage 1 de meest significante uittreksels uit de belangrijkste teksten waarin de grondrechten verankerd zijn.

8 Zie met name de getuigenis dat Jan Vanhaelen opgetekend heeft in: “Boontje” (1997).

Wat het verwijderen van kinderen uit hun gezinsomgeving betreft, komt een grote meerderheid van de kinderen ook heden ten dage nog uit sociaal-economisch achtergestelde gezinnen⁹ (Labenne, 1998). Het verschil met de vroegere situatie bestaat erin dat het verband tussen plaatsing en armoede sterker verborgen blijft “in die mate dat puur sociale en economische gegevens over de gezinnen veelal uit de dossiers verdwenen zijn”¹⁰ (Rapport sur les accueils provisoires et placements d’enfants et d’adoscents, 2000: 13 – vertaling uit het Frans).

De huidige ingesteldheid en de huidige instellingen komen niet uit het niets voort. Ze zijn door een zekere kijk op de armoede gevormd en we vonden het nuttig om hier even bij stil te staan.

Bij het begin van de 21ste eeuw is er echter ook ontegensprekelijk vooruitgang. De hoger vermelde praktijken worden vandaag de dag aangeklaagd. In mei 1999 heeft het Zweeds parlement beslist de slachtoffers van de gedwongen sterilisatie te vergoeden. In België werd in een recent vonnis een gynaecoloog veroordeeld die een vrouw zonder haar toestemming gesteriliseerd had. Wat het verwijderen van kinderen uit hun gezin betreft, schrijft het Comité van de rechten van het kind naar aanleiding van het onderzoek van het Belgisch verslag over de toepassing van de conventie van de Verenigde Naties over de rechten van het kind “dat het bezorgd is over het feit dat kinderen uit achtergestelde groepen blijkbaar meer het risico lopen aan een plaatsingsmaatregel onderworpen te worden.” (Ministerie van Justitie, 1999, 4). Het woord van gezinnen die in armoede leven, dringt steeds meer door en soms doen de overheden er zelfs beroep op en ondersteunen het. Zo levert het Algemeen Verslag over de Armoede niet enkel inlichtingen over de manier waarop arme gezinnen beschouwd worden, maar ook over de manier waarop de armen over het gezin denken. Zo dragen de armen beetje bij beetje bij tot het beeld dat ze van zichzelf hebben en bijgevolg ook tot de kijk die de maatschappij op hen heeft.

De schrik voor onteigening blijft bij arme gezinnen echter sterk aanwezig. “Armoede, dat houdt ook alles in wat voorgaande generaties meegemaakt hebben en wat de huidige generatie meedraagt” (Réseau famille-placement, 2000: 15, vertaling uit het Frans). Ze ligt aan de grondslag van het feit dat armen geen beroep doen op het recht en de hulp, al zijn beide toegankelijk¹¹.

1.3. Alleenstaanden

Beschouwingen over de betekenis van het gezin betreffen ook alleenstaanden en onder hen degenen die alle banden met het gezin schijnen verloren te hebben, de thuislozen. Elk individu definieert zich als lid van een zogenaamd oriënterend of oorspronkelijk gezin. Dit gezin vormt zijn identiteit op het individuele en sociale vlak. Het is van essentieel belang om in het kader van de armoedebestrijding stil te staan bij de vroegere en huidige gezinssituatie en bij de gezinsprojecten van alleenstaanden om de mogelijke steunpunten in de gezinsstructuur te vinden. Hoe zien de verwantschapsbanden eruit die de dakloze blijft

---

9 Zie verder deel 3.2. van dit hoofdstuk “het verwijderen van de kinderen uit de gezinsomgeving”.

10 Zie in deze context de tekst van de Verenigingen onder punt 3.2.2. alsook het hoofdstuk over de oorzaken voor plaatsing in het verslag van de studiedag van 28 januari 2000 die het réseau famille-placement hield (netwerk gezin-plaatsing), verschenen in Journal du droit des jeunes nr. 197, september 2000.

11 Zie met name de punten 2.2.1. en 2.3. van dit hoofdstuk.

onderhouden met het gezin waaruit hij afstamt, en eventueel met het gezin dat hij gesticht heeft?¹²

Het Algemeen Verslag over de Armoede vestigt de aandacht op het feit dat personen die als alleenstaand beschouwd worden, over een partner vertellen of over één of meerdere kinderen, die feitelijk afwezig zijn (AVA, 1994: 35).

Soms ook “zijn deze mensen enkel ‘alleenstaand’ voor de administratie (omdat de vervangingsinkomens van twee alleenstaanden toelaten om een beetje beter te leven dan deze van twee samenwonenden); de cijfers met betrekking tot het aantal alleenstaanden stemmen niet altijd overeen met de werkelijkheid. Ze houden geen rekening met al de paren die ertoe worden gebracht in de ‘illegaliteit’ te leven.” (AVA, 1994: 35).

2. Gezinsbeleid

- In het eerste punt van dit deel wordt het kader van de reflectie geschetst. Er wordt herinnerd aan de twee aspecten van het recht op het gezinsleven en er wordt kort ingegaan op de verhouding tussen de rechten van het kind, die momenteel sterk in de belangstelling staan, en die van het gezin.
- Het tweede punt betreft de kinderbijslag: dit is het belangrijkste instrument voor de bescherming van het gezin (met een budget van bijna 130 miljard Bef). Bovendien was dit het onderwerp van een overleg dat de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding georganiseerd heeft¹³.
- Het derde punt brengt verslag uit over de besprekingen die een twintigtal verenigingen van het Vlaams Forum Armoedebestrijding over kinderopvang gehouden hebben. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting werd bij de synthese van de werkzaamheden betrokken.
- In het vierde punt worden de familiale aspecten van beleidsmaatregelen op het vlak van inkomen, fiscaliteit en huisvesting overlopen. Andere beleidsopties spelen eveneens een belangrijke rol voor het kerngezin en zouden ook aan bod kunnen komen. Ze worden hier echter niet besproken, omdat ze niet volgens de dialoogmethode behandeld werden of omdat ze in andere hoofdstukken belicht worden: de participatie van gezinnen aan het culturele leven, de kosteloosheid van het verplicht onderwijs, ...

2.1. Reflectiekader: een ruim en complex onderwerp

2.1.1. De twee facetten van het recht op bescherming van het gezinsleven

Het recht op bescherming van het gezinsleven zoals het in de internationale teksten verankerd is, heeft twee facetten. Enerzijds moet de overheid de geëigende maatregelen treffen om voor de levensomstandigheden te zorgen die voor de volle ontplooiing van het gezin onontbeerlijk zijn. Anderzijds mag de overheid zich niet mengen in het gezin, in de privé-sfeer.

---

12 Zie in dit verband de benaderingswijze van Bruno Humbeeck, auteur van een “doorlichting van de opvangtehuizen in de Franse Gemeenschap” die in 1997 met de titel verscheen: “Le sans-abri face à la notion de famille”.

13 Cel die in juli 1999 het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting wordt.

a) Een verplichting van de overheid om maatregelen te nemen

Sommige bepalingen van de sociale zekerheid en van het fiscaal beleid voeren instrumenten ter ondersteuning van de gezinnen in¹⁴: hoofdzakelijk de kinderbijslag en de fiscale aftrek voor kinderen ten laste. Er worden ook diensten aangeboden aan de gezinnen: structuren voor kinderopvang, ... Andere beleidskeuzes die eigenlijk niet op de gezinnen gericht zijn, hebben ook een invloed op de levensomstandigheden van gezinnen.

Zelfs beleidsmaatregelen die explicieter voor de gezinnen genomen worden, beogen maar zelden enkel de ondersteuning van de gezinnen.

Het demografisch effect is bijvoorbeeld maar een secundaire doelstelling van de kinderbijslag en varieert naargelang de conjunctuur.

b) De plicht van de overheid om zich niet in te mengen

Voor dit aspect van het recht op bescherming van het gezin zijn de armste gezinnen zeer gevoelig. Ze bewegen zich vaak in het domein van de aanvullende rechten die per definitie gepaard gaan met een onderzoek van de toegangsvoorwaarden, bijvoorbeeld de controle door de OCMW's voor de toekenning van het bestaansminimum of sociale dienstverlening, door de RKW¹⁵ voor de toekenning van gewaarborgde kinderbijslag, enz. Met dit aspect van de bescherming van het gezinsleven worden ook de sociale hulpverleners geconfronteerd. Ze hebben het vaak over de moeilijkheid die ze ondervinden om een gulden middenweg te vinden tussen hun ideaal van hulp en de realiteit van de controle. Het recht op bescherming van het gezin in de zin van vrijheidsrecht wordt als dusdanig niet behandeld: het zit in dit stuk verweven en komt explicieter aan bod in het derde deel over de plaatsing van kinderen.

2.1.2. De rechten van het kind en het recht op bescherming van het gezinsleven

Het aanvankelijke voorwerp van de ouderlijke macht, het kind, is een individueel subject geworden, drager van rechten. Zoals elke vooruitgang kan dit averechtse gevolgen hebben, met name dat de bescherming van het kind helemaal los wordt gezien van de bescherming van het gezin, wat niet in de bedoeling van de wetgever lag, op nationaal noch op internationaal vlak¹⁶. “Het was en is duidelijk een leidend beginsel het gezin te beschouwen als voornaamste instantie ter bevrediging van de belangen van het kind.” (Verhellen, 1998: 143).

Op het terrein lijkt het dat de wetten niet altijd conform de geest ervan worden toegepast. In het kader van de bijzondere jeugdbijstand bijvoorbeeld, vinden bepaalde auteurs dat het “verschil tussen de generaties genegeerd wordt. Ouders en kinderen worden op voet van gelijkheid geplaatst ten opzichte van de overheid. Deze behandeling benadeelt de ouders en geeft de jongere een te goede plaats” (Moreau en Ravier, 1998: 144 – vertaling uit het Frans). Dit stemt overeen met een moeilijkheid die ouders uit achtergestelde groepen vaak aanhalen.

De erkenning van de rechten van het kind dreigt eveneens de ongelijkheid tussen kinderen te versterken. “Zoals bij volwassenen gaat het vooral om sociale, economische en culturele vragen. De grote breuklijnen in onze maatschappij zijn bij de kinderen als aparte categorie terug te vinden. Deze breuklijnen ontkennen en onaangeroerd laten vanwege de individuele

---

14 Wij herinneren eraan dat de uitdrukking gezin in het kader van dit hoofdstuk het kerngezin aanduidt.

15 RKW: Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers.

16 Zie de plaats die aan het gezin wordt toegekend in het decreet over de bijzondere jeugdbijstand in de drie Gemeenschappen en in het Verdrag inzake de rechten van het kind (zie uittreksels in bijlage 1).

rechten van het kind, komt erop neer dat men bij kinderen een illusie van onafhankelijkheid en autonomie wekt zonder echte wijzigingen mogelijk te maken... Het heeft geen zin om jongeren rechten toe te kennen indien men buiten de rechten niets voorziet dat aan een rechtvaardige maatschappij beantwoordt. Men kan het kind enkel rechten toekennen indien het geheel van de situatie en het statuut van het kind op een andere manier bekeken worden. De rechten van het kind kunnen dus enkel maar een middel zijn tot emancipatie van de jongeren. Ze kunnen geen doel op zich zijn. Anders valt een toenemend dualisme binnen de categorie van de kinderen te vrezzen: de rechten zullen de positie van degenen versterken die de middelen tot onafhankelijkheid hebben en dreigen de afhankelijkheid van degenen te bevestigen die er het meest nood aan zouden hebben, om eruit te geraken..." (Tulkens, Moreau, 2000: 1027 - vertaling uit het Frans).

2.2. De kinderbijslag

We geven hier de resultaten weer van het overleg dat de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding georganiseerd heeft en van het gevolg dat hieraan gegeven werd. We hebben het hier met opzet over overleg en niet over dialoog. De Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede en de armoedecel hebben afgevaardigden ontmoet van vakbondsorganisaties (ACV, FGVB, ACLVB-CGSLB), van de Ligue des familles, de Bond voor grote en jonge gezinnen, van de Vereniging van Steden en Gemeenten, afdeling OCMW, alsook deskundigen van de RKW en een onderzoeker. Tijdens de werkvergaderingen van april en mei 1996 konden de verschillende visies hierop diepgaand onderzocht worden, maar een gemeenschappelijk document kon bij gebrek aan tijd niet worden opgemaakt¹⁷.

In dit deel gaan we in een eerste punt in op de belemmeringen die voor de uitoefening van het recht op kinderbijslag nog steeds bestaan. Het bedrag van de bijslag zal in een tweede punt aan bod komen. De kwestie van de selectiviteit zal in een derde punt worden behandeld. Een vierde punt is tenslotte aan de gewaarborgde kinderbijslag gewijd.

2.2.1. De uitoefening van het recht op kinderbijslag

Het recht op kinderbijslag "is bijna in de voorwaarden tot totstandkoming van het recht, een recht geworden verbonden aan het bestaan van het kind" (VPAVA, 1996: 514). De ontwikkeling is algemeen bekend: in het begin werd de kinderbijslag ingevoerd zowel vanuit een economische bekommernis – en dus enkel voorbehouden aan de gezinnen van werknemers – als vanuit de bekommernis om het gezin te beschermen. "Bij een onderzoek van deze sector kan men meten in hoeverre het concept van de sociale zekerheid kan blijven gewaarborgd wanneer men afstand neemt van de fundamentele referentie aan het arbeidscontract." (Fierens, 1992: 241 – vertaling uit het Frans).

Het Algemeen Verslag over de Armoede en de bijdrage van de Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede inzake de modernisering van de sociale zekerheid (VPAVA, 1996: 501-519) vermelden echter belemmeringen die bij de uitoefening van het recht op kinderbijslag bestaan. Ze stellen drie types situaties in het licht waarin de armste gezinnen vaak leven en die de continue uitkering in het gedrang brengen: de wijzigingen en

---

17 De bijdrage van de Verenigingen is verschenen in het Belgisch Tijdschrift Sociale Zekerheid, september 1996, nr. 3, pag. 501-519.

het verlies van werk, van beroepsstatuten; onregelmatig schoolbezoek; plaatsing van kinderen¹⁸.

Sinds het Algemeen Verslag over de Armoede werden maatregelen getroffen die deels een antwoord zijn op de vastgestelde moeilijkheden.

- Het principe van de trimestrialisering dat reeds voor de toekenning van het basisbedrag van de gezinsbijslag bestond, werd tot bepaalde toeslagen uitgebreid.¹⁹
- De voorwaarde van het regelmatig schoolbezoek vanaf 16 jaar werd geschrapt. De uitbetaling geschiedt automatisch tot de kinderen de leeftijd van 18 jaar bereikt hebben voor zover de rechthebbende de wettelijke voorwaarden vervult²⁰.
- De derde belemmering waarmee bepaalde gezinnen te maken hebben wanneer hun kinderen geplaatst zijn, werd maar gedeeltelijk verholpen.

Men kent nu een bijzondere forfaitaire bijslag toe voor het oorspronkelijk gezin dat gewaarborgde gezinsbijslag trekt wanneer het kind in een instelling geplaatst is, op kosten van een openbare overheid²¹. Hiermee wil men het behoud van de contacten tussen kinderen en ouders bevorderen en de terugkeer van het kind naar huis voorbereiden.

Het bedrag van 1.889 Bef²² (46,82 €) is “het gemiddelde (...) van het bedrag dat in de werknemersregeling betaald wordt bij plaatsing van een kind in een instelling, waardoor de gezinnen die onder de gecoördineerde wetten ressorteren en die van de gewaarborgde gezinsbijslag op voet van gelijkheid komen te staan.” (Advies nr. 285 van het Beheerscomité van de RKW, verschenen in RKW, 1999: 153).

Ouders wier kinderen in een pleeggezin geplaatst zijn, genieten deze gelijkheid echter niet. Ze verliezen nog steeds de volledige kinderbijslag, in alle stelsels, terwijl men vastgesteld heeft dat het moeilijker is om in dit geval de banden te behouden dan bij een plaatsing in een instelling²³. Het gaat om een verschillende behandeling van ouders die in gelijkaardige situaties verkeren, namelijk dat een of meerdere kinderen geplaatst zijn. Omdat deze wetgeving de terugkeer naar huis bemoeilijkt, druist ze in tegen de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens die zegt dat de ouders in geval van plaatsing recht hebben op positieve hulpmaatregelen vanwege de overheden²⁴. Niemand overweegt om aan pleeggezinnen de kinderbijslag af te nemen. De oplossing bestaat er dus in een

18 Deel 3.1. over de verlatenverklaring geeft een beter inzicht waarom ouders nog kinderbijslag nodig hebben wanneer hun kinderen geplaatst zijn.

19 Het principe van de trimestrialisering van de toekenning van het basisbedrag werd met artikel 54 van de programmawet van 22 december 1989 ingevoerd. Met de wet van 12 augustus 2000 houdende sociale, budgettaire en andere bepalingen werd het principe van de trimestrialisering sinds 1 september 2000 uitgebreid tot de toeslagen bedoeld in artikel 42 bis, G.W. (rechthebbende personen die meer dan 6 maand werkloos zijn en gepensioneerd) en tot de toeslagen bedoeld in artikel 50ter, G.W., (invaliden en volwassen rechthebbende gehandicapten).

20 Artikel 62 §1, G.W., in voege sinds 30 april 1996.

21 Wet van 22 februari 1998, B.S. van 3 maart 1998.

22 Barema in voege sinds 1 september 2000.

23 Zie verder in de tekst, deel 3.1. over de verlatenverklaring.

24 Interpretatie van artikel 8 van de Europese Conventie van de rechten van de mens door het Europees Hof voor de rechten van de mens, arrest Olsson c. Zweden van 24 maart 1989, arrest Margareta en Roger Andersson c. Zweden van 25 februari 1992, arrest Johansen c. Noorwegen van 7 augustus 1996, ... Deze arresten worden in een artikel van Olivier De Schutter geciteerd dat verscheen in het driemaandelijkse tijdschrift *Le droit familial* 3/1999 onder de titel: “L’intervention des autorités publiques dans les relations familiales et l’obligation de prévenir les mauvais traitements: vie familiale et droit à la protection de l’enfant dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”.

bijkomende som te vinden. Een kind zou dan kinderbijslag voor meer dan 100% trekken. Deze ongewone oplossing weerspiegelt een ongewone situatie: twee gezinnen voor een kind. De Ministerraad van 30 april 1997 die speciaal over armoedebestrijding ging, heeft beslist dat “ingeval van plaatsing bij een onthaalgezin, een deel van de kinderbijslag (1/3) verder moest uitgekeerd worden aan de ouders, zoals het reeds het geval was voor plaatsingen in een instelling. Dit kon nog niet worden uitgevoerd wegens budgettaire problemen” (Vooruitgangsrapport, 2000: 8). De Minister van Sociale Zaken moet thans een akkoord met de Gemeenschappen in deze zin bereiken.

In mei 2001 bevindt zich het dossier volgens inlichtingen van de RKW nog steeds in dezelfde fase.

Terloops vermelden we dat het al dan niet genieten van kinderbijslag de toegang tot andere vormen van ondersteuning bepaalt. Dit criterium wordt gebruikt om te bepalen of met name een kind ten laste is bij de berekening van de huur voor sociale woningen van de Waalse huisvestingsmaatschappij en van de huisvestingsmaatschappij van het Brussels Gewest, bij de vermindering voor kroostrijke gezinnen van de NMBS, ...²⁵

Sinds 1995 zijn er nog wijzigingen geweest die een invloed hadden op de uitoefening van het recht op kinderbijslag. We sommen deze hier niet allemaal op²⁶. De wetgeving inzake kinderbijslag verandert voortdurend, ze weerspiegelt het sterk veranderlijk karakter van de economische situaties en van die van de gezinnen. De grote complexiteit ervan is misschien de prijs die we voor deze permanente aanpassing betalen en die de verdienste heeft, zoals we reeds beklemtoonden, dat ze binnen het systeem van de sociale zekerheid gebeurt.²⁷ Gelukkig lijkt de doelmatigheid bij de administratieve toepassing van het recht op kinderbijslag ondanks de vloed aan regels en hun frequente wijziging voor de rechthebbenden groot.

Wij kunnen dit punt inzake het uitoefenen van het recht op kinderbijslag niet afsluiten zonder eraan te herinneren dat de armste personen niet altijd van hun rechten genieten, al zijn de wettelijke en administratieve hinderpalen uit de weg geruimd. Zij laten soms na om voor hun rechten op te komen omwille van de – niet altijd financiële - inspanningen die een dergelijke onderneming in hun ogen vergt. Een voorbeeld aangebracht door een Vereniging Partner van het Algemeen Verslag over de Armoede illustreert deze afstand tussen de toegang tot en het beroep doen op een recht. Een grootmoeder neemt de verantwoordelijkheid op voor de opvang van één van haar kleinkinderen om zo haar dochter te helpen die vóór de bevalling moeilijke tijden meemaakt. Het betreft hier een minnelijke schikking tussen deze twee personen. Beiden weten zich te redden met zeer kleine inkomsten. Geen van beiden heeft een aanvraag voor kinderbijslag willen indienen uit vrees hierdoor de aandacht op deze situatie te zullen vestigen en een tussenkomst van buitenaf, zelfs de verwijdering van het kind uit zijn familiaal milieu, te zullen uitlokken.

---

25 Voor andere voorbeelden, zie de nota van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting in verband met de financiële gevolgen bij plaatsing van een kind, opgemaakt voor de Interministeriële Conferentie Sociale Integratie en Sociale Economie (mei 2000)

26 Zie voor meer gedetailleerde inlichtingen de jaarverslagen van het RKW.

27 Sommigen zijn van mening dat het systeem door de afschaffing van de rechthebbende zou kunnen worden vereenvoudigd omdat het vinden van de rechthebbende een zware administratieve last betekent en dus een reden kan zijn voor vertragingen bij de uitbetaling van de bijslag.

2.2.2. De evolutie van het bedrag van de kinderbijslag

Zoals de andere takken van de sociale zekerheid draagt de kinderbijslag bij tot een significante reductie van armoede en bestaansonzekerheid²⁸. De kinderbijslag is voor een aanzienlijk aantal gezinnen een noodzakelijke aanvulling van het inkomen. Voor de gezinnen met de laagste inkomens volstaat de kinderbijslag echter niet om het niveau van bestaanszekerheid te bereiken, welke berekeningsmethode men ook gebruikt (Cantillon e.a., 1998: 306-308).

De bijdrage van de Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede inzake de modernisering van de sociale zekerheid herinnert aan twee vaststellingen:

“De kinderbijslag, vooral voor het eerste en tweede kind, is onvoldoende om de werkelijke kosten van de opvoeding te dekken. Het is enkel een kostendrukkend effect.

Het gebrek aan solidariteit tussen de hoge en lage inkomens in het stelsel van de zelfstandigen verklaart het lage bedrag voor het eerste kind; dit verschil vormt de grootste hinderpaal om de kinderbijslag te kunnen beschouwen als recht verbonden aan het bestaan van het kind” (VPAVA, 1996: 517).

In 1995 werd een nieuw financieringssysteem voor de sociale zekerheid ingevoerd, een globaler systeem om tot een herverdeling van de financiële middelen te komen die nauwer aansluit bij de behoeften van de verschillende takken van de sociale zekerheid. Besparingsmaatregelen drongen zich in de sector van de kinderbijslag op: uitstel (laatste toeslag op 18 jaar in plaats van 16 jaar) en beperking van de leeftijdstoelagen (die met de helft verminderd werden voor de eerste rang), behalve voor de laatste toeslag die naar 18 jaar werd opgeschoven (74 Bef/1,83B €).²⁹

De verduidelijking van de regels voor de groepering van de rechtgevendende kinderen rond dezelfde bijslagtrekker is daarentegen een gunstige maatregel voor kroostrijke of opnieuw samengestelde gezinnen. De wet³⁰ laat een ruime groepering van de kinderen toe die in hetzelfde gezin door verschillende bijslagtrekkers opgevoed worden; in het stelsel van de gewaarborgde gezinsbijslag worden de rechtgevendende kinderen tot de groep gerekend. De wet heeft ook duidelijkheid gebracht over de situatie van geplaatste kinderen. Sinds 1 oktober 1997 wordt bij de bepaling van de rang rekening gehouden met kinderen die in een instelling geplaatst zijn wanneer de bijslagtrekker een derde van de kinderbijslag voor deze kinderen ontvangt. Dit betreft dus nooit kinderen die in een pleeggezin geplaatst zijn.

Het verschil tussen het stelsel voor loontrekkenden en dat voor zelfstandigen is lichtjes afgenomen: de kinderbijslag voor het eerste kind werd verhoogd met 612 Bef/15,17 € Sinds 1 januari 2001 bedraagt de leeftijdstoelage 1.432 Bef/35,49 €³¹

De werkgroep die van de Minister van Sociale Zaken de opdracht kreeg het sociaal statuut van de zelfstandigen te bestuderen, spreekt zich unaniem uit voor een volledige gelijkshakeling van het basisbedrag.

---

28 Toch moet men hier erop wijzen dat het percentage bestaansonzekere huishoudens (Europese norm) ondanks de sociale zekerheid stijgt: in 1985 van 6% naar 7, 2% in 1992 en naar 7,7% in 1997. (CSB enquête, 1985-1997, geciteerd in Vranken, 2000: 338).

29 Wet van 3 mei 1999 (artikel 44 van de gecoördineerde wetten betreffende de kinderbijslag voor werknemers), in voege sinds 1 april 1999

30 Wet van 21 april 1997 houdende sommige bepalingen betreffende de gezinsbijslag, B.S. van 30 april 1997, 3de editie.

31 Artikel 5 van het koninklijk besluit van 5 december 2000 (B.S. van 22 december 2000)

2.2.3. *Verleiding tot selectiviteit*

Omdat arme gezinnen met lage inkomens ondanks de kinderbijslag niet boven de armoedegrens raken, bestaat de verleiding om voor een grotere selectiviteit te pleiten. Deze vraag wordt in elk geval regelmatig gesteld³².

Het Centrum voor Sociaal Beleid heeft verschillende selectiviteitsscenario's bestudeerd, bijvoorbeeld een meer gerichte inzet voor de meest kwetsbare groepen, waartoe eenoudergezinnen of eenverdienergezinnen behoren. "Evenwel dient rekening gehouden te worden met een toch aanzienlijk heterogene samenstelling van de groep bestaansonzekere gezinnen, waarin naast eenverdieners en eenoudergezinnen een niet te verwaarlozen groep (quasi-)tweeverdieners wordt teruggevonden. Omgekeerd zijn eenverdieners en eenoudergezinnen geenszins homogeen bestaansonzeker. Positieve discriminatie is dus zeker niet voor elk van deze gezinnen nodig" (Cantillon, et al., 1998: 308). Inkomensselectiviteit is ook niet de goede oplossing: dit maakt deel uit van een andere logica dan die van de sociale zekerheid en zou de legitimiteit van de sociale zekerheid verzwakken, bovendien is de uitvoering ervan moeilijk. Het belastbaar maken van de kinderbijslagen is ook een mogelijk instrument voor selectiviteit. De toepassing ervan zou echter de armoede en bestaansonzekerheid bij gezinnen met kinderen vergroten, omdat dit de relatief lage inkomens, die hoog genoeg zijn om belast te worden, ten volle treft (Cantillon e.a., 1998: 318-322).

Het Algemeen Verslag over de Armoede en de bijdrage van de Verenigingen tot het debat inzake de modernisering van de sociale zekerheid brengen naar voren welke averechtse gevolgen positieve discriminaties kunnen hebben zoals de bestaande verhogingen die aan het socio-economisch statuut gekoppeld zijn: "Ze zijn gestoeld op administratieve gegevens of betreffen het socio-professioneel statuut (bestaansminimum, werkloze) zonder rekening te houden met de lage inkomsten in een ander statuut (bvb. werkloze versus deeltijds werknemer met laag loon), en voeren aldus discriminaties in tussen kinderen van hetzelfde sociaal niveau. Ze sluiten mensen op in situaties van sociale uitsluiting (poverty-trap) en nemen de plaats in van een herdefiniëring van de minimumlonen. Ze houden bewijzen in te leveren door de aanvrager, een inmenging van de overheid, wat de logica wijzigt." (VPAVA, 1996: 517)³³.

In 2001 zijn deze positieve discriminaties nog steeds een noodzakelijk kwaad: de vervangingsinkomens die aanleiding geven tot een verhoging hebben de koopkracht van de rechthebbenden niet verbeterd. In de toekomst kan de vraag naar de doelmatigheid van de kinderbijslag voor de armste gezinnen niet los gezien worden van het feit dat talrijke personen, met of zonder kinderen ten laste, niet over een inkomen beschikken om een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid³⁴.

³² Zie met name het artikel van Herman Verlinden, (1996), "De kinderbijslag: op maat gesneden voor de armsten?", in BTSS, nr. 3, 587-610.

³³ Een recente bepaling voorziet een gunstiger stelsel voor de uitkeringsgerechtigde volledige werkloze die de toeslag op de kinderbijslag voor langdurig werklozen geniet en die opnieuw begint te werken, dan echter binnen de 6 maanden weer uitkeringsgerechtigde volledige werkloze wordt: hij wordt vrijgesteld van de vroegere wachttijd. Wet van 4 mei 1999 houdende fiscale en andere maatregelen, B.S. van 4 juni 1999; koninklijk besluit van 1 maart 2000, B.S. van 6 april 2000, 2de editie

³⁴ Zie punt 2.4.1. van dit hoofdstuk en het hoofdstuk over arbeid, tewerkstelling, sociale bescherming en inkomens

2.2.4. De gewaarborgde gezinsbijslag

We blijven even stilstaan bij de gewaarborgde gezinsbijslag omdat dit gezinnen betreft met een laag inkomen³⁵ en waarvan geen lid een statuut heeft dat het recht opent.

“Van een bescheiden en schuchter aanvullend stelseltje is de gewaarborgde gezinsbijslag op 27 jaar tijd uitgegroeid tot een vrijwel volwaardig stelsel dat gaandeweg zijn eigen plaats heeft opgeëist tussen de verschillende beroepsstelsels. In cijfers uitgedrukt geeft dat de volgende spectaculaire resultaten: in december 1998 werd aan 7.976 bijslagtrekkende gezinnen de gewaarborgde gezinsbijslag uitbetaald³⁶, en in 1978, dus twintig jaar geleden, waren er slechts 243 bijslagtrekkende gezinnen in het stelsel van de gewaarborgde kinderbijslag.” (RKW, 1998: 21). Van 1985 tot 1997 is er een stijging van de aanvragen om gewaarborgde gezinsbijslag met 48,27% van alle nieuwe aanvragen. (RKW, 1999: 110).

Aantal gezinnen dat gewaarborgde gezinsbijslag ontvangt, België, 1990-1999 (absolute cijfers per 31 december)

Jaar	Aantal gezinnen	Evolutie (%)
1990	4.078	
1991	4.753	+ 17
1992	5.085	+ 7
1993	5.619	+ 11
1994	6.433	+ 14
1995	6.861	+ 7
1996	7.382	+ 8
1997	7.878	+ 7
1998	7.973	+ 1
1999	8.482	+ 6

Bron: Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (Vranken, 2000: 319)

Deze tendens is deels te verklaren door het feit dat de maatschappelijk werkers dit stelsel beter kennen. De verslechtering van de economische situatie waarin gezinnen leven, is een andere determinerende factor bij de stijging van het aantal bijslagtrekkers. Met andere woorden, arme gezinnen worden beter bereikt, maar er zijn er steeds meer. Het woord arm verwijst hier naar het lage inkomen en het ontbreken van een statuut, twee criteria die gebruikt worden om aan een werk niet de waarde van een tewerkstelling toe te kennen³⁷. Een steeds groter aantal personen moet een gezin onderhouden terwijl geen enkel gezinslid een tewerkstelling heeft. De bijslagtrekkende gezinnen zijn vooral jonge gezinnen en gezinnen met meer kinderen dan de gezinnen die gewone of verhoogde kinderbijslag trekken: ze hebben gemiddeld 2,03 kinderen tegen 1,77 kinderen (RKW, 2000: 12 en 50).

De Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede wijzen op bepaalde ongunstige reglementeringen voor de gerechtigden op gewaarborgde gezinsbijslag: geen verhogingen voor weeskinderen en volledig verlies van bijslag bij plaatsing van een kind in een instelling (VPAVA, 1996: 518). In dezelfde zin was het Europees Comité voor sociale

35 Een koninklijk besluit van 30 januari 2001 verhoogt de inkomensgrenzen voor de toekenning van gewaarborgde gezinsbijslag met 1.333 Bef/33,04€

36 De RKW meldt ons dat het 7.973 bijslagtrekkende gezinnen moet zijn en niet 7.976.

37 Zie hoofdstuk arbeid, tewerkstelling, sociale bescherming en inkomens.

rechten³⁸ in zijn conclusies betreffende de nationale rapporten van de jaren 1997 en 1998 van mening dat de situatie in België niet conform artikel 16 van het Handvest is (recht van het gezin op sociale, wettelijke en economische bescherming): de gelijke behandeling is niet gewaarborgd voor wat de toekenning van gezinsbijslag voor werknemers en van gewaarborgde gezinsbijslag betreft.

Sindsdien werden stappen naar gelijkheid gezet. Zo is er nu de mogelijkheid om toeslagen op de gewaarborgde gezinsbijslag toe te kennen voor weeskinderen³⁹; een forfaitaire bijslag wordt nu aan het oorspronkelijke gezin toegekend, dat gewaarborgde kinderbijslag trekt, wanneer het kind in een instelling geplaatst is op kosten van een openbare overheid⁴⁰.

We wijzen hier nog op een andere gunstige wijziging in het voordeel van de gezinnen die gewaarborgde gezinsbijslag trekken: het vermoeden dat het kind, dat deel uitmaakt van het gezin van de aanvrager en zelf het bestaansminimum trekt, ten laste van de aanvrager is, kan niet meer weerlegd worden met de reden dat het kind het bestaansminimum trekt⁴¹.

Ten slotte merken we nog op dat de voorwaarde van een effectief verblijf van 5 jaar⁴² tot gevolg heeft dat een aantal gezinnen dat in België leeft, geen kinderbijslag geniet⁴³.

2.3. Diensten voor gezinnen

We brengen hier verslag uit over de besprekingen van een twintigtal verenigingen die lid zijn van het Vlaams Forum Armoedebestrijding. De inhoud van deze besprekingen is vervat in een synthesesnota die met de steun van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting opgemaakt werd (Vlaams Forum Armoedebestrijding, 2001: 31-36). We vestigen de aandacht vooral op de diensten voor kinderopvang. Deze benadering is in het kader van ons thema, de kerngezinnen, bijzonder relevant.

De volgende tekst die vertrekke van de ervaringen van de armsten geschreven werd, is waarschijnlijk ook van toepassing op gezinnen in de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap.

38 Het Europees Comité voor sociale rechten is het orgaan dat de toeziet op toepassing van de bepalingen van het Europees Sociaal Handvest. Het geeft een juridische appreciatie van de situatie in de verschillende staten ten opzichte van de aanvaarde bepalingen.

39 Koninklijk besluit van 7 november 2000, in voege sinds 6 februari 1999 (artikel 8§1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1971)

40 Zie punt 2.2.1. van dit hoofdstuk: de uitoefening van het recht op gezinsbijslag

41 Artikel 63 van de wet van 12 augustus 2000 houdende sociale, budgettaire en diverse bepalingen (in voege sinds 11 februari 1998)

42 Wet van 20 juli 1971 tot instelling van gewaarborgde gezinsbijslag, artikel 1

43 Zie in verband met de verblijfsvoorwaarde het voorstel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding: "Vermits de wetgeving inzake de niet-bijdrageplichtige sociale bescherming zelf aangeeft dat een verblijfsduur op het Belgisch grondgebied op zich geen wenselijke band inhoudt tussen de vreemdeling die het recht aanvraagt en België en dat België uit solidariteit ook het minimuminkomen garandeert, suggereert het Centrum de periode 5 jaar onafgebroken verblijf niet langer te weerhouden voor de toekenning van de gewaarborgde kinderbijslag. En dit noch wat de gerechtigde betreft, noch wat betreft sommige kinderen. Het werkelijke en wettelijke verblijf en de ontoereikendheid van de bestaansmiddelen lijken het Centrum de enige noodzakelijke voorwaarden voor de toekenning en het behoud van het recht op dit inkomen. (Jaarverslag 1999 van het CGKR, p. 45). De invoering van dit voorstel zou de situatie van kandidaat-vluchtelingen niet wijzigen die niet aan de voorwaarde van wettelijk verblijf zoals in het voorstel van het Centrum bepaald, voldoen.

2.3.1. De noodzaak van structuren voor kinderopvang

In het algemeen houdt de problematiek van de opvang van kinderen verband met het werk. Binnen de sociale zekerheid bestaat een specifieke structuur, het Fonds voor collectieve uitrustingen en diensten, die de toegang van gezinnen van werknemers die gezinsbijslag trekken, tot bepaalde collectieve voordelen wil vergemakkelijken.⁴⁴

De ouders die aan de uitwisselingen deelnamen, hebben er echter de nadruk op gelegd dat kinderopvang ook in talrijke andere omstandigheden aan de orde is. “Gezinnen hebben nood aan kinderopvang als ze naar diensten moeten gaan, of naar het ziekenhuis moeten. Ze zouden opvang kunnen gebruiken als ze moeten verhuizen, of als ze dringend opgeroepen worden om naar de rechtbank te gaan. Maar kinderopvang is ook nuttig als je vrijwilligerswerk wil doen, dat is belangrijk om andere mensen te leren kennen en om vaardigheden te leren; kinderopvang is tenslotte ook nodig als je dringend opgeroepen wordt voor interim-arbeid.” (Vlaams Forum Armoedebestrijding, 2001: 32).⁴⁵

Het woord ‘dringend’ komt meerdere malen voor in dit korte uittreksel: arme gezinnen zien zich inderdaad vaker genoodzaakt snel te handelen en te reageren dan andere gezinnen. Ze moeten vaak en snel verhuizen, met name wanneer een sociale woning vrijkomt; ze moeten talrijke stappen ondernemen om rechten te bekomen die verband houden met het feit dat ze arm zijn en waarvoor ze inkomensbewijzen moeten voorleggen; ze hebben dringende verzorging nodig omdat ze eerder de middelen niet hadden om zich te laten verzorgen, ...⁴⁶

Zelfs zonder enige noodsituatie is het dagelijkse leven van de arme gezinnen zwaar. Meer dan andere gezinnen zouden ze soms eens moeten kunnen uitblazen. Ze hebben hiervoor minder de gelegenheid dan andere gezinnen. Schoolvakanties zijn bijzonder moeilijke periodes: ouders en kinderen zijn 24 u op 24 u samen in een vaak kleine woning, in een wijk die over het algemeen weinig infrastructuur voor vrijetijdsbesteding biedt⁴⁷. Op dat moment zijn diensten voor kinderopvang een grote noodzaak. Het organiseren van gezinsvakanties is een andere mogelijkheid die sommige verenigingen met succes uitgetest hebben.

De keuzes inzake kinderopvang kunnen dus niet enkel verband houden met tewerkstelling. De diensten voor kinderopvang zijn in menig andere alledaagse situaties of crisissituaties nodig.

2.3.2. De toegankelijkheid van structuren voor kinderopvang

De opvangstructuren zijn moeilijk toegankelijk: ondanks de talrijke situaties waarin ouders hun kinderen voor een tijdje aan anderen zouden willen of moeten toevertrouwen, doen de ouders weinig beroep op bestaande diensten. De hierna aangehaalde belemmeringen gelden zowel voor opvang thuis als voor externe diensten.

---

44 Over het Fonds voor collectieve uitrustingen en diensten, raadpleeg de jaarverslagen van de RKW

45 Voor meer details over de situaties waarin arme gezinnen beroep zouden willen doen op een dienst voor kinderopvang, zie het dossier van Recht-Op Kiel met de titel: “Mag ik mijn kind meebrengen?”

46 Zie over de haast en het ondergaan het tweede deel uit de publicatie van de Onderzoeksgroep Vierde-Wereld-Universiteit “Le croisement des savoirs, Quand le Quart Monde et l’Université pensent ensemble” (p. 141 – 239)

47 Zie verder in het hoofdstuk punt 3.2.2., tekst van de verenigingen: “... Vele ouders kunnen er niet meer tegen om 24 uur op 24 met hun kinderen in wijken te leven waar deze weinig mogelijkheden hebben, waar weinig speelruimte is.”

- Er zijn financiële belemmeringen: ouders hebben het over een luxe die ze zich niet kunnen veroorloven. Bepaalde diensten houden rekening met het inkomen wanneer ze de bijdrage van de ouders berekenen. In dit geval baseren ze zich op de bewijzen betreffende het inkomen van het voorgaande jaar. De situatie van arme gezinnen wijzigt echter snel. We herinneren eraan dat gezinnen met de laagste inkomens niet van de fiscale aftrek genieten, dus ook niet van de aftrek voor kinderopvang.⁴⁸
- Zeer weinig diensten werken op een voldoende flexibele manier. Arme ouders, die juist lijden onder het feit dat ze de controle over hun situatie min of meer verliezen, kunnen echter hun aanvragen bij de diensten niet altijd plannen. De toenemende flexibilisering op de arbeidsmarkt⁴⁹ draagt ertoe bij dat armen de greep op hun situatie verliezen.
- Informatie over bestaande mogelijkheden wordt niet voldoende verspreid onder ouders, vooral onder degenen die geen werk hebben.
- De schrik voor bemoeienis van buitenuit is een grote rem: “Ze bekijken hoe het kind gekleed is en ze zoeken er van alles achter. Ze nemen achter uw rug contact op met Bijzondere Jeugdzorg. Daarom willen we geen kinderopvang”. (Vlaams Forum Armoedebestrijding, 2001: 34) Hulp vragen bij familieleden, burens of vrienden is niet makkelijker: de schrik voor beoordeling en controle is ook daar aanwezig. Opvang thuis veronderstelt dat men de middelen heeft om iemand op te vangen, ja zelfs te laten logeren: een woning van een zekere kwaliteit, met name met water, gas en elektriciteit.

Arme ouders schijnen voor de opvang van hun kinderen minder op de ruimere familie terug te kunnen vallen dan andere gezinnen. Zonder rekening te houden met de geografische afstand, “zijn het degenen met de hoogste diploma’s die op zeer significante wijze het meest contact hebben met hun ouders. Kinderen met de laagste diploma’s, zonder werk en/of met financiële moeilijkheden zijn het vaakst degenen die het contact met de ouders afgebroken hebben en dus makkelijk in een isolement geraken” (Premier rapport sur la cohésion sociale en Région wallonne, 2001: 189 – vertaling uit het Frans).

2.4. Impact van andere beleidskeuzes op het gezin

Het beleid op het vlak van domeinen die niet specifiek de bescherming van het gezin tot doel hebben, heeft ook een invloed op de gezinnen.

Het beleid op bepaalde domeinen wordt telkens in een apart hoofdstuk behandeld: gezondheid, tewerkstelling en onderwijs. De beleidsmaatregelen in andere domeinen werden nog niet in een werkgroep behandeld. Toch willen we kort op drie van deze beleidsdomeinen ingaan, enkel vanuit de invalshoek van de bescherming van het gezinsleven, waarbij met gezin het kerngezin wordt bedoeld: de maatregelen inzake inkomensbeleid en fiscaal beleid omdat ze het beschikbare inkomen van de gezinnen direct betreffen; de maatregelen inzake huisvestingsbeleid omdat wonen een cruciaal probleem blijft voor arme gezinnen. De bijzondere jeugdbijstand komt in het derde deel van dit hoofdstuk aan bod. Andere beleidskeuzes hadden eveneens aan bod kunnen komen: mobiliteit, cultuur....

---

48 Zie verder in dit hoofdstuk punt 2.4.2. ‘Politieke keuzes inzake fiscaliteit’.

49 Zie hoofdstuk arbeid, tewerkstelling, sociale bescherming en inkomen, meer in het bijzonder het punt over de evolutie van de arbeidsmarkt en de invloed hiervan op armoede

2.4.1. Keuzes inzake inkomen⁵⁰

“Als ik een hoger inkomen zou hebben zou ik kunnen werken aan een betere toekomst voor mij en mijn zoontje...” (Vlaams Forum Armoedebestrijding, december 2000 – januari 2001: 22).

De bedragen van de vervangingsinkomens (werkloosheid, invaliditeit) en van het gewaarborgd minimuminkomen alsook de bedragen van bepaalde inkomens uit arbeid zijn ten opzichte van de levensduurte zo laag dat de kinderbijslag voor talrijke gezinnen een onontbeerlijke aanvulling is, een aanvulling die voor de armste gezinnen onvoldoende groot is. Terwijl de kinderbijslag tot doel had ouders bij de opvoeding van hun kinderen te ondersteunen, wordt hij in feite gebruikt voor het betalen van de huur, bijvoorbeeld zelfs voor voeding. Sommige zelfstandigen bevinden zich in dezelfde situatie die vanwege de lagere bijslag voor het eerste kind nog zwaarder doorweegt.

Om een voorbeeld te geven: volgens een studie van het CEPES⁵¹ hebben de gerechtigden op het bestaansminimum elke maand een tekort; dit tekort bedraagt gemiddeld 5.240 Bef/129,89 € voor een alleenstaande zonder kinderen, 7.466 Bef/185,07 € voor een alleenstaande ouder met twee kinderen ten laste en 14.959 Bef/370,82 € voor een koppel met twee kinderen ten laste. De huur, die hoger ligt naarmate het gezin groter is, slurpt een belangrijk deel van het budget op; ze verschilt sterk naargelang het gezin in een sociale of een privé-woning woont (Nollet F./CEPES, 2000: 4). Terloops vermelden we dat het gezin met twee ouders er slechter voor staat dan het eenoudergezin indien beide gezinnen gerechtigd zijn op het bestaansminimum. Deze discriminatie tussen gezinnen van hetzelfde sociaal niveau toont één van de negatieve effecten aan die maatregelen per categorie kunnen hebben.

De vereniging Recht-Op heeft in samenwerking met het ‘Samenwerkingsverband Turnhout’ berekend dat een echtpaar met twee kinderen over een bedrag van 71.350 Bef/1.768,72 € per maand zou moeten beschikken om te kunnen overleven en van 92.150 Bef//2.284,33€ om een leven te kunnen leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid (Recht-Op, 2000: 12-22).⁵²

Een meer op de laagste inkomens afgestemd inkomensbeleid zou de verleiding de kop indrukken om de selectiviteit van de gezinsbijslag te vergroten.

In de groep personen die met een dergelijk laag inkomen moeten trachten te leven, zijn degenen bijzonder kwetsbaar die alimentatie moeten betalen omdat er geen limiet staat op het bedrag dat in beslag mag worden genomen voor het uitbetalen van alimentatie. Degenen die op niet-uitbetaalde alimentatie wachten, staan er niet veel beter voor. De overkreditering leidt ook tot uiterst moeilijke problemen voor personen die over een onvoldoende inkomen beschikken om een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid. Dit is in sterke mate een problematiek van kerngezinnen (met twee ouders of één ouder). In Wallonië, bijvoorbeeld, zijn 47,4% van de personen die een collectieve schuldenregeling vragen, koppels met kinderen; 21% zijn eenoudergezinnen. Deze cijfers weerspiegelen slechts een deel van de werkelijkheid omdat de armsten met een structureel onvoldoende hoog inkomen

50 Zie ook het hoofdstuk over arbeid, tewerkstelling, sociale bescherming en inkomen.

51 CEPES: Centre d'études politiques, économiques et sociales (Centrum voor politieke, economische en sociale studies van de PSC – eigen vertaling).

52 Het document van Recht-Op geeft een zeer gedetailleerde verklaring voor de berekeningsmethode. In het kader van dit hoofdstuk zou het te omslachtig zijn deze nochtans zeer interessante uitleg weer te geven.

niet de mogelijkheid hebben om een collectieve schuldenregeling te vragen (Observatoire du Crédit et de l'Endettement, 2000).

2.4.2. Keuzes inzake fiscaliteit⁵³

Personen met een inkomen dat zo laag is dat ze niet ingecohierd zijn, en personen die hoewel ingecohierd, over een aangegeven inkomen beschikken dat lager is dan de belastbare drempel, ontsnappen aan de herverdeling via de fiscale uitgaven. Ze zijn uitgesloten van het gezinsbeleid dat via deze weg gevoerd wordt, zoals de inkomensverlaging voor kinderen ten laste. "Deze uitsluiting van het voordeel van het herverdelingsbeleid dat ten aanzien van de fiscaal aftrekbare onkosten wordt gevoerd, is zo onopgemerkt gebleven dat noch in de Interdepartementale Commissie voor de Armoedebestrijding, noch in het Algemeen Verslag van [sic] de Armoede (1994) met één woord wordt gerept over het verband dat er bestaat tussen de fiscaal aftrekbare onkosten en de armoede."⁵⁴ (Raad van Gelijke Kansen voor mannen en vrouwen, 2000: 5).

In de statistieken kan men trouwens bij de groep van personen die geen belastingen betaalt, niet het aantal gezinnen met kinderen aflezen (AVA, 1994: 31; Raad voor Gelijke Kansen voor mannen en vrouwen, 2000: 3). Het is absoluut nodig middelen in te zetten om deze situaties beter te kennen, en dit vanwege de verplichting van de Staat om maatregelen te treffen die ouders in staat stellen hun verantwoordelijkheden op te nemen.

De Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede hebben voorgesteld om de fiscale aftrek voor kinderen ten laste af te schaffen en om te zetten in een verhoging van de kinderbijslag voor iedereen (VPAVA, 1996: 512). Tegen deze oplossing worden twee bedenkingen ingebracht. De gewone afschaffing of lineaire vermindering van de fiscaal aftrekbare kosten zou enerzijds ook de onderste inkomensgroepen raken die voor hun bestaanszekerheid aangewezen zijn op deze fiscale aftrek (Cantillon et al, 1998: 322). De fiscale draagkracht hangt anderzijds samen met de grootte van het gezin en dus met de kinderlast. Het zou onrechtvaardig zijn om hier geen rekening mee te houden (Sepulchre, 2001: 16).

Het regeerakkoord voorziet dat er beter rekening zou worden gehouden met de kinderlast en voert de mogelijkheid in om binnen bepaalde grenzen de belastingvermindering voor kinderen ten laste terugbetaalbaar te maken als oplossing voor het feit dat sommige belastingplichtigen er omwille van hun lage inkomsten niet van kunnen genieten. (Federale Beleidsverklaring, 17 oktober 2000).

2.4.3. Keuzes inzake huisvesting⁵⁵

"... In te kleine woningen worden kinderen zenuwachtig. Wij ook. Soms zouden we zo uit ons vel kunnen springen... Huisvesting is voor ons van het hoogste belang. Vandaag zijn zelfs krotten duur!" (AVA, 1994: 121).

---

53 Hier worden enkel punten aangehaald betreffende het kerngezin. In verband met de keuzes van de Regering op fiscaal vlak, zie ook het hoofdstuk arbeid, tewerkstelling, sociale bescherming en inkomen.

54 Een pagina van het Algemeen Verslag over de Armoede (30-31) is aan het familiaal aspect van de fiscaliteit, maar de gedachtegang van de auteurs van het Verslag wordt niet weergegeven. Het gaat om een externe bijdrage.

55 Ook hier worden enkel de specifieke aspecten betreffende het kerngezin behandeld.

In het jaar 2000 lijkt de situatie er niet op vooruit te zijn gegaan. Met name in Brussel “stijgen de prijzen en neemt de kwaliteit van de woningen af...De gemiddelde huurprijs voor kleine woningen loopt op tot 17.435 Bef/432,20 €...” (Plate-forme “Droit au logement pour tous”, 2001⁵⁶). Appartementen zijn vaak te klein in vergelijking met de grootte van het gezin. Sommige OCMW’s eisen echter een aparte kamer voor de ouders en voor de kinderen vanaf een zekere leeftijd (8-10 jaar).

“Huisvesting wordt het meest aangehaald als factor die onmiddellijk in verband staat met armoede en die het meest door ouders en hulpverleners aangehaald wordt als reden voor de plaatsing van kinderen... Plaatsingen ten gevolge van uithuiszetting behoren ook tot de realiteit. *Een gezin wordt bedreigd met uithuiszetting en heeft de grootste schrik dat de drie kinderen geplaatst zouden worden. De sociale huisvestingmaatschappij heeft geantwoord dat er geen voldoende grote woning beschikbaar is voor een kroostrijk gezin en dat ze niet het recht heeft voor een te kleine woning te zorgen...* Het is misschien wel makkelijker dan vroeger om een sociale woning te betrekken, maar de formulieren vormen nog steeds een hinderpaal, nog steeds moet men een bewijs van inkomsten afgeven,... De wachtlijsten blijven lang, het aantal beschikbare woningen is te klein. In Brussel blijft de situatie bijzonder kritiek. Meerdere deelnemers die een aanvraag voor een sociale woning indienden, verklaren dat bepaalde maatschappijen zelfs geen rekening meer houden met medische attesten ...” (Réseau famille-placement, 2000: 14). Wanneer huisvesting – het gebrek eraan of de slechte kwaliteit ervan – de reden is voor een plaatsing, dan moeten de ouders als voorwaarde voor het terugkrijgen van hun kinderen opnieuw een woning vinden.

Deze zoektocht is problematisch: in de private sector liggen de huurprijzen over het algemeen te hoog; de toegang tot een sociale woning die voldoende groot is, wordt vaak geweigerd omdat de geplaatste kinderen op het ogenblik van de aanvraag niet in aanmerking worden genomen.

Het Comité belast met het onderzoek van het tweede periodieke verslag van België over de toepassing van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten heeft onder andere de huisvesting als zorgwekkend thema aangehaald: “... Het Comité maakt zich ongerust over het grote tekort aan sociale woningen in België,... Het maakt zich ook zorgen over het feit dat kroostrijke gezinnen, eenoudergezinnen of gezinnen met een laag inkomen benadeeld zijn bij de toegang tot de sociale woningen” (Comité voor de economische, sociale en culturele rechten, 2000 – vertaling uit het Frans).

Het hoofdstuk over het recht op huisvesting is nochtans het meest omvangrijke deel van het vooruitgangsrapport over de uitvoering van het Algemeen Verslag over de Armoede (2000, 25-39). Deze inspanningen van de regeringen zijn niet voelbaar voor de arme gezinnen. Het zou dus wenselijk zijn dat een werkgroep zich over deze paradox buigt.

---

56 Het platform “Droit au logement pour tous” groepeerde de volgende verenigingen: le Rassemblement bruxellois pour le droit à l’habitat, het Buurtwerk Molenbeek Centrum, Bij Ons-Chez Nous, le Ciré, Convivence-Samenleven, Le Front commun SDF Bruxelles, IMAVO Brussel, de Brusselse Cel Vluchtelingen, Link Brussel (De Meeting), OCIV en het Steunpunt Mensen Zonder Papieren.

3. Beslissingen die het beschermingssysteem van het gezin⁵⁷ op de proef stellen

“Het diepste is de vernedering als de dreiging de kinderen betreft” (AVA, 1994: 42).

Dit hoofdstuk brengt verslag uit over de werkzaamheden van twee groepen die op vraag van de Interministeriële Conferentie voor Sociale Integratie van november 1995 opgericht werden. De eerste groep heeft zich over de vraag gebogen of het nuttig is de verlatenverklaring af te schaffen. De tweede groep heeft het decreet van de Franse Gemeenschap over de hulpverlening aan de jeugd onderzocht en onderzoekt het nog steeds “om plaatsingen omwille van armoede te voorkomen en de relatie ouders-kinderen te behouden” (Vooruitgangsrapport, 2000: 5).

In de Vlaamse Gemeenschap namen bij het begin van de gedachtewisseling over de tweede vraag enkele Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede deel aan de werkzaamheden binnen de VICA⁵⁸ betreffende de toepassing van het decreet van 28 maart 1990 over de bijzondere jeugdbijstand. Het leek dus niet nuttig ook nog op andere plaatsen over deze kwestie van gedachten te wisselen. Meerdere Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede zijn vandaag betrokken bij de gedachtewisseling die in de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement met het oog op de wijziging van het decreet aan de gang is. Er was geen enkele dialoog met de Duitstalige Gemeenschap.

Het verslag over de specifieke dialoog in de Franse Gemeenschap (punt 3.2.) zal wellicht alle lezers interesseren, ongeacht de Gemeenschap waartoe ze behoren. De ervaringen van de gezinnen die niet van taalrol tot taalrol verschillen, staan er centraal alsook de geest van het decreet. De geest van de decreten is in de drie Gemeenschappen zeer gelijkaardig. Dit kan ook niet anders, gezien de internationale verplichtingen van België.⁵⁹

De Interministeriële Conferentie vroeg ook om de wet van 8 april 1965 over de jeugdbescherming vanuit dezelfde gezichtshoek te evalueren om plaatsingen omwille van armoede te voorkomen en de relatie ouders-kinderen te behouden. Aan deze vraag werd geen enkel gevolg gegeven. Het gebrek aan middelen van de Verenigingen en van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is vermoedelijk een van de redenen hiervoor: de Verenigingen gaven de voorkeur aan de evaluatie van de decreten die een plaats voor de gezinnen voorzien in het systeem van de jeugdbijstand, wat voor hen essentieel is. Een andere verklaring heeft zeker met de evolutie van het toepassingsgebied van de federale wet te maken: deze betreft momenteel essentieel criminele minderjarigen. De lopende werkzaamheden voor de hervorming van de wet – waaraan noch de Verenigingen noch het Steunpunt deelnemen – betreffen dit aspect.

---

57 Deze titel gaat uit van de titel in een Frans verslag “Accueils provisoires et placements d’enfants et d’adolescents: des décisions qui mettent à l’épreuve le système français de protection de l’enfance et de la famille”.

58 VICA: Vlaamse Intersectorale Commissie Armoedebestrijding.

59 Zie in bijlage 1 een korte beschrijving van de verplichtingen van België.

3.1. De verlatenverklaring

Het Algemeen Verslag over de Armoede pleit voor de afschaffing van de wet op de verlatenverklaring:

“* De wet op de verlatenverklaring van 1987 moet afgeschaft worden.

* Het moet onmogelijk worden gemaakt om tussenbeide te komen zonder dat het gezin op de hoogte werd gebracht.

Het is uitgesloten om de kwestie van verlaten kinderen aan te snijden, zonder te spreken over de druk die op de toekomstige moeders wordt uitgeoefend en zonder het feit te vermelden dat men aan de gezinnen niet de mogelijkheid geeft om hun geplaatst kind te gaan bezoeken.

* De gezinnen moeten de middelen krijgen om de relatie met hun geplaatste kinderen te kunnen onderhouden (psycho-sociale begeleiding, tussenkomst in verplaatsingskosten, ...). Bovendien moet de aandacht worden gevestigd op volgende vraag: kan het feit dat een kind zich verlaten weet, voor hem een kans betekenen? Zelf kiezen om te vertrekken of verlaten worden verklaard is niet hetzelfde.” (AVA, 1994, 59-60).

3.1.1. Terugblik

De wet van 20 mei 1987 betreffende de verlating van een minderjarige strekte ertoe de adoptie te vergemakkelijken van kinderen die in opvanginstellingen waren ondergebracht en naar wie de ouders “kennelijk niet hebben omgezien”, door hun adoptie mogelijk te maken zonder dat de ouders daarin hoefden toe te stemmen.⁶⁰

Al vóór de goedkeuring van deze wet hadden verenigingen, waarin armen zich herkennen, hun grote vrees geuit: een dergelijke evolutie van het adoptierecht zal de arme gezinnen benadelen die van belang zijn voor hun kinderen, wat niet altijd wordt ingezien door degenen die niet weten wat het betekent om in armoede te leven. De Verenigingen zijn niet gehoord geweest.

Het Algemeen Verslag over de Armoede wijst erop dat universitair onderzoek de gevaren bevestigt die de Verenigingen waar armen het woord nemen, sinds 1987 aanklagen (AVA, 1994: 58). In het overgrote deel van de gevallen heeft de procedure van de verlatenverklaring betrekking op kinderen die in een opvanggezin en niet in een instelling geplaatst zijn en wordt de procedure door het opvanggezin zelf ingeleid om het kind te adopteren. De wet heeft dus geenszins aan de doelstelling van de wetgever voldaan die aan verlaten kinderen een gezin wou geven. Het merendeel van de kinderen komt uit arme gezinnen. De natuurlijke ouders worden niet of nauwelijks geraadpleegd over de projecten van verlatenverklaring en de beslissing wordt al te vaak genomen zonder diepgaand onderzoek naar de eventuele oorzaken voor de verlating.

3.1.2. De dialoog

Een lid van het kabinet van de Minister van Justitie heeft vier werkvergaderingen tussen september 1996 en januari 1997 voorgezeten die in samenwerking met de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding georganiseerd werden.

---

⁶⁰ En dit zelfs zonder dat de procureur des Konings het advies van de ouders moet inwinnen tijdens het voorziene onderzoek (artikel 353§3 van het Burgerlijk Wetboek).

Deelnemers waren: afgevaardigden van de Verenigingen die meegewerkt hebben aan het Algemeen Verslag over de Armoede, wetenschappelijke deskundigen, afgevaardigden van Kind & Gezin en ONE (de tegenhanger langs Franstalige kant), leden van de kabinetten van de Ministeries in de Franse, Vlaamse en Duitstalige Gemeenschap bevoegd inzake bijzondere jeugdbijstand, de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie. Op de laatste vergadering was ook een afgevaardigde van de Union des conseillers et directeurs de l'aide à la jeunesse (Verbond van consulenten en directeurs van de hulpverlening aan de jeugd) langs Franstalige kant aanwezig. De verantwoordelijke van een AMO⁶¹ heeft ook aan de werkzaamheden deelgenomen. Uitgenodigd waren eveneens: de nationale federatie van magistraten, de Vereniging van Steden en Gemeenten, afdeling OCMW, en de Federatie van diensten voor plaatsing in gezinnen.

Op vijf maand tijd heeft de groep haar werkzaamheden afgerond. Dit hoge ritme is zeker te verklaren door het feit dat het onderwerp van de dialoog van in het begin zeer precies omschreven was en dat meerdere overeenstemmende universitaire studies terzake beschikbaar waren. Er tekende zich al gauw een ruime meerderheid af ten gunste van de afschaffing, al pleitte de een of andere deelnemer eerder voor versterkte garanties voor de ouders met het behoud van de mogelijkheid van een verlatenverklaring.

3.1.3. Resultaat van de dialoog

Een wet van 7 mei 1999 schaft de verlatenverklaring en de overdracht van het ouderlijk gezag af⁶², 12 jaar na de goedkeuring ervan.

Dit is een belangrijke vooruitgang voor de arme gezinnen. Enerzijds bestaat het gevaar niet meer dat hun kinderen verlaten verklaard en geadopteerd worden zonder de toestemming van de ouders. De ouders worden een beetje beter in hun rol erkend. Anderzijds werden de Verenigingen waar de armen het woord nemen, uitgenodigd deel te nemen aan de werkgroep die na het Algemeen Verslag over de Armoede opgericht werd en hebben ze zich daar kunnen laten horen, terwijl ze daarvoor twaalf jaar lang in de woestijn hebben gepreekt.

Deze vooruitgang is relatief onopgemerkt voorbijgegaan: in het regeerakkoord van de federale regering van 7 juli 1999⁶³ wordt dit niet vermeld, evenmin in het verslag van de *délégué général aux droits de l'enfant* (algemeen afgevaardigde voor de rechten van het kind in de Franse Gemeenschap) (1 november 1998 - 31 oktober 1999)⁶⁴.

Deze dialoog ging een andere dialoog over de plaatsing wegens armoede vooraf. In chronologische volgorde is de verlatenverklaring echter de ultieme fase van een proces dat via de plaatsing van het kind verloopt, een maatregel die op zich uitzonderlijk is omdat het behoud van het kind in zijn gezin de regel is.

De meeste deelnemers hebben dus uiteraard de wens geuit de problematiek van plaatsingen vanwege armoede in dezelfde werkgroep te behandelen die haar werkzaamheden zou voortzetten. De problematiek stelt zich in de drie Gemeenschappen op dezelfde manier

---

61 AMO: Services d'aide en milieu ouvert (centrum voor ambulante opvoedingsondersteuning).

62 Belgisch Staatsblad van 29 juni 1999.

63 "De wet op de verlatenverklaring van kinderen zal worden aangepast met het oog op het vergemakkelijken van de adoptie", staat er geschreven.

64 In het hoofdstuk over de adoptie stelt men het zo voor als zou artikel 370 bis van het Burgerlijk Wetboek nog in voege zijn.

wanneer men bij de gedachtewisseling vertrekt van wat de armen te zeggen hebben⁶⁵. De Franse Gemeenschap heeft echter op de verdeelde bevoegdheden gewezen. De werkgroep werd dan gesplitst. Om redenen die in het begin van dit deel vermeld staan, wordt de gedachtewisseling enkel in de Franse Gemeenschap voortgezet.

3.2. De verwijdering van het kind uit het gezin

De reflectie die tussen de administratie voor de hulpverlening aan de jeugd van de Franse Gemeenschap samen met de Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede⁶⁶ en het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting aan de gang is, verdient aandacht, zowel voor wat de inhoud als wat de methodologie ervan betreft. De dialoog die in het kader van deze werkzaamheden gevoerd wordt, is momenteel het verst gevorderd van alle dialogen waaraan het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting⁶⁷ deelneemt. We zullen eerst de verschillende fasen van het proces beschrijven en trachten de essentiële elementen te identificeren. Vervolgens zullen we de tekst voorstellen die het uitgangspunt van de werkgroep was en de basis voor de uitwisseling waartoe hij aanleiding gaf.

3.2.1. Fasen en voorwaarden van de dialoog

a) Fasen van de dialoog

In maart 1997 ontvangt de Minister-President van de Franse Gemeenschap de Verenigingen Partners en stemt in met een regelmatige dialoog tussen deze verenigingen en haar administratie. Ze vraagt de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding aan deze ontmoetingen deel te nemen alsook aan de voorbereiding en de opvolging ervan. In juni 1997 heeft in het Centrum een eerste ontmoeting plaats met de verantwoordelijke voor het dossier 'Enfance, jeunesse et santé' (kinderen, jeugd en gezondheid) van het kabinet van de Minister-President. Hij stelt aan de Verenigingen Partners drie stappen in de werkzaamheden voor: ontmoetingen met consultants en directeurs van de hulpverlening aan de jeugd, ontmoetingen met verantwoordelijken van de diensten voor plaatsing in pleeggezinnen, ontmoetingen met erkende vormingsdiensten. Als gesprekspartner duidt hij de directeur-generaal van de administratie van de hulpverlening aan de jeugd aan.

De Verenigingen achten het op dat moment nodig hun gedachten in een schriftelijke nota duidelijk te formuleren om over een degelijk vertrekpunt te beschikken alvorens de dialoog op te starten. De armoedecel schrijft een sneuveltekst uit aan de hand van de bijdragen van de Verenigingen en de verslagen van de vergaderingen met de cel. In januari 1998 wordt de eindversie aan de administratie van de hulpverlening aan de jeugd overgemaakt.

Op de eerste vergadering van 31 maart 1998 beslissen de Verenigingen en de administratie de nota met de titel "Het gezin en de plaatsing van kinderen vanwege armoede"⁶⁸ als uitgangspunt van de gedachtewisseling te gebruiken. Van mei 1998 tot april 1999 wordt de tekst tijdens acht ochtendvergaderingen punt per punt gelezen en besproken. Vanaf oktober 1998 vergaderen de Verenigingen en het Steunpunt tussen elke vergadering met de administratie nog eens apart om de volgende zitting voor te bereiden.

65 De gelijkenis tussen van de tekst van de Franstalige verenigingen onder punt 3.2.2. en de publicatie van de Beweging van Mensen met Laag Inkomen en Kinderen "Samen gaan we vooruit" bijvoorbeeld is frappant.

66 Toen ging het langs Franstalige kant om de Bewegingen ATD Quart Monde en Luttes Solidarités Travail.

67 Meer over de andere dialogen in de hoofdstukken over indicatoren, gezondheid, tewerkstelling en onderwijs.

68 De volledige tekst wordt onder punt 3.2.2. weergegeven.

In april, mei en juni 1999 organiseert het Steunpunt een vorming op vraag van en met de Verenigingen: “Wanneer we aan de hand van de ervaringen van gezinnen die we kennen veranderingen eisten, verzekerde de administratie van de hulpverlening aan de jeugd ons vaak dat deze wijzigingen reeds in het decreet inzake de hulpverlening aan de jeugd vervat zijn. Het decreet wordt dus slecht toegepast. We vinden het zeer belangrijk om dit decreet goed te kennen en te begrijpen, gezien we ons met het oog op zijn toepassing hierop baseren” (uittreksel uit het verslag van de ontmoeting van 28 april 1999). Een in deze materie gespecialiseerde advocaat stemt ermee in het decreet met de afgevaardigden van de Verenigingen te lezen, een oefening die in tweeërlei opzicht moeilijk is: “enerzijds zijn de militanten het niet gewoon een wettekst te lezen, anderzijds is het decreet betreffende de hulpverlening aan de jeugd bijzonder moeilijk te begrijpen, zelfs voor advocaten” (uittreksel uit het verslag van de eerste vormingssessie van 28 april 1999).

Van mei tot oktober 1999 denken de administratie en de Verenigingen na over de werkschema's die na de negen vergaderingen mogelijk zijn. De idee ontstaat om een onderzoek te financieren om de significante maar gedeeltelijke diagnose te ondersteunen die tijdens de vergaderingen gesteld werd. Elke partner maakt een nota op om de doelstelling van dit onderzoek te preciseren. In januari 2000 stellen de Verenigingen en de administratie hun respectievelijke tekst voor. In maart 2000 wordt een gemeenschappelijke tekst opgemaakt: “L’apport de la parole des familles dans l’aide à la jeunesse. Cadre de recherche élaboré par la Direction générale de l’aide à la jeunesse, le Mouvement ATD Quart Monde et le Mouvement Luttes Solidarités Travail, rédigé avec le soutien du Service de lutte contre la pauvreté, la précarité et l’exclusion sociale du Centre pour l’égalité des chances et la lutte contre le racisme” (De inbreng van het woord van de gezinnen in de hulpverlening aan de jeugd. Onderzoekskader uitgewerkt door de algemene directie van de hulpverlening aan de jeugd, de Beweging ATD Vierde Wereld en de Beweging Luttes Solidarités Travail, opgemaakt met de steun van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding).

Op 30 maart 2000 stellen de administratie en de Verenigingen het lopende initiatief aan de Minister van Jeugdhulp voor. Er wordt een oproep gelanceerd om projecten in te dienen, in bijlage van de oproep wordt het bovenvermeld onderzoekskader gevoegd. De vergaderingen van juni en oktober 2000, waaraan ook een lid van het kabinet van de Minister deelneemt, zijn aan het onderzoek van de antwoorden op de aanbesteding gewijd. In december 2000 wordt het onderzoek toegewezen aan het Centre de recherche et d’intervention sociologiques de l’université de Liège (Sociologisch Onderzoeksinstituut van de universiteit van Luik).

Op 16 januari 2001 vindt een eerste ontmoeting plaats tussen de onderzoekers, het kabinet, de administratie, de Verenigingen en het Steunpunt. In maart 2001 vergadert het begeleidingscomité van het onderzoek voor het eerst; behalve de actoren die reeds bij het initiatief betrokken zijn, zitten daarin ook drie consultants.

De ontmoetingen van de administratie met de Verenigingen werden van in het begin opgevat als voorbereiding van ruimere vergaderingen met directeurs, consultants, afgevaardigden. “De geest van dialoog die deze ontmoetingen bezielde heeft, was erop gericht de gedachtegang te legitimeren die vanuit de ervaringen en de strijd van personen, die in armoede leven, tot stand gekomen is en adequate modellen voor de samenwerking met verschillende beroepsmensen te bedenken.” (Direction général de l’aide à la jeunesse, 1999: 68 – vertaling uit het Frans). In februari 2001 bereiden de administratie en de Verenigingen de eerste verruimde vergadering met beroepsmensen van het veld voor die in april 2001 plaatsvindt.

De verruiming past ook in het kader van het onderzoek omdat op die manier een plaats van vertrouwen gecreëerd en de fase na het onderzoek voorbereid wordt.

b) Voorwaarden voor de dialoog⁶⁹

Na de chronologische beschrijving van de fasen van de dialoog willen we trachten de voorwaarden te schetsen die de ontwikkeling, de verdieping en de verruiming van de dialoog mogelijk gemaakt hebben.

Het engagement van de deelnemers, het collectieve karakter van het initiatief en de keuze van het vertrekpunt zijn sleutelementen die reeds bij de uitwerking van het Algemeen Verslag over de Armoede aanwezig waren. “De dialoog over het gezin kon slagen dankzij de grote luisterbereidheid van de deelnemers en hun openheid voor elkaar. Dit werd vergemakkelijkt door afwezigheid van individuele belangen” (AVA, 1994: 28). “Wat ik heel bijzonder vond is, dat de dialoog bij de armste gezinnen zelf vertrok. Hun inbreng werd als vertrekpunt genomen en die was verder richtinggevend en bepalend voor het gesprek dat zich dan verder ontwikkelde” (AVA, 1994: 27. Voor de dialoog met de Franse Gemeenschap hebben de Verenigingen hun bijdrage op papier willen zetten.

Drie eigenschappen van de afvaardigingen spelen een doorslaggevende rol bij de ontwikkeling van de dialoog: hun constante samenstelling, hun relaisfunctie bij de eigen leden en hun tijdsinvestering.

- Het feit dat telkens dezelfde afgevaardigden aanwezig zijn, zowel aan de kant van de administratie als aan de kant van de Verenigingen, vergemakkelijkt het wederzijdse kennen en vertrouwen en de continuïteit van de werkzaamheden. Wat de Verenigingen betreft, moet deze vaststelling genuanceerd worden: een kleine vaste kern heeft aan elke vergadering deelgenomen; andere afgevaardigden die met bijzonder moeilijke levensomstandigheden te maken kregen, hebben slechts tijdelijk deelgenomen.
- De leden van de administratie houden hun collega's op de hoogte van de inhoud van de uitwisselingen. Deze doorgeef functie is van fundamenteel belang voor de verruiming van de dialoog tot directeurs, consultants en afgevaardigden en om het veld erop voor te bereiden met de resultaten van het onderzoek rekening te houden. De aanwezigheid van de deskundige adjunct-directrice-generaal vergemakkelijkt deze interne communicatie en ook de communicatie naar de directrice-generaal van de Minister van Jeugdhulp⁷⁰.

De Verenigingen van hun kant bereiden de vergaderingen met hun leden voor. Deze voorbereiding betekent dat men over zeer pijnlijke situaties spreekt, en dit is maar mogelijk omdat de leden van de Verenigingen reeds vooraf elkaar zeer nabij waren en ook nu tijdens de hele werkzaamheden zeer nabij zijn, zij staan zij aan zij. Hierdoor kunnen ze beter begrijpen wat de armste gezinnen meemaken en kunnen ze met hen toekomstperspectieven zoeken.

De afgevaardigden van de Verenigingen vergaderen achteraf apart met het oog op een gemeenschappelijke voorbereiding. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting neemt aan dit initiatief deel en biedt de partners een concreet middel voor informatieoverdracht aan: zeer volledige verslagen van elke vergadering, zowel van deze van de administratie met de Verenigingen als van de interne

69 Dit punt verduidelijkt de eerder theoretische gedachtegang die in het hoofdstuk over de dialoog uitgewerkt werd.

70 Om meer te weten te komen over de communicatieve functies van de deskundige adjunct-directrice-generaal, zie activiteitenverslag 1999 van de direction général de l'aide à la jeunesse, p. 62-65.

vergaderingen van de Verenigingen. Aan de hand hiervan kan men trouwens nagaan of de personen elkaar goed begrepen hebben.

- De tijd is een centrale factor: het proces is sinds vier jaar aan de gang (dus van lang voor de oprichting van het Steunpunt); de vraag van de Interministeriële Conferentie dateert van november 1995. De partners hebben een jaar lang op basis van een tekst van zes pagina's van gedachten gewisseld, die punt per punt besproken werd. Zes maanden lang hebben ze besproken wat het mogelijke gevolg was dat aan deze vergaderingen kon worden gegeven, het onderzoekskader werd op drie maanden tijd uitgeschreven. De voorbereiding door de administratie en de Verenigingen van de vergadering met de beroepsmensen op het veld heeft jaren geduurd (van maart 1998 tot februari 2001).

De vormingscyclus die de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen georganiseerd heeft, vond maar in de marge van de dialoog plaats, maar hangt er nauw mee samen. De vraag van de Verenigingen ontstaat bij de uitwisseling met de administratie wanneer ze zich ervan bewust worden dat enerzijds de tekst van het decreet op vele punten aan hun verwachtingen voldoet en dat anderzijds de personen die met het decreet te maken hebben, die contacten met een dienst van de hulpverlening aan de jeugd hebben, deze wetgeving niet kennen en zelfs niet weten op welke manier ze er toegang toe hebben. Ze zijn niet in staat de toepassing ervan te eisen. De vorming waaraan een twintigtal leden van de bewegingen ATD Vierde Wereld en Luttes Solidarités Travail deelgenomen heeft "toont aan dat het mogelijk is een wet te begrijpen... Om dit te bereiken, zijn gemeenschappelijke inspanningen onontbeerlijk.

Een brochure zal nooit de plaats kunnen innemen van de onontbeerlijke werkzaamheden van personen binnen Verenigingen". De samenwerking met een deskundige in de materie is ook nodig, in dit geval een in deze materie gespecialiseerde advocaat: "Alleen, zonder de hulp van iemand die gestudeerd heeft, hadden we van de tekst van het decreet niets begrepen, we zouden er geen belangstelling voor gehad hebben." (uittreksel uit het verslag van de laatste vergadering van de vormingscyclus op 2 juni 1999).

Deze vorming heeft de afvaardiging van de Verenigingen bij de administratie gesterkt: "Dit is van onmiddellijk nut voor de militanten die regelmatig met de administratie van de hulpverlening voor de jeugd vergaderen: dit stelt bepaalde punten in het licht die bijzondere aandacht verdienen." (uittreksel uit het verslag van de laatste zitting op 28 april 1999).

3.2.2. De tekst van de Verenigingen

Hieronder hernemen we (in een ander lettertype) de tekst die de Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede met de steun van de armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding voorbereid hebben en die als uitgangspunt van de dialoog met de administratie in maart 1998 aangenomen werd.

De gedachtegang en de acties worden rondom drie grote hoofdlijnen gestructureerd:

- armoede, nog steeds een directe en indirecte oorzaak van de plaatsing
- arme gezinnen in staat stellen hun situatie weer zelf in de hand te nemen
- belang van het kind op lange termijn.

In het voorwoord vestigen de auteurs van de nota de aandacht op het feit dat bepaalde van deze gedachtegangen met bestaande maatregelen overeenstemmen maar dat deze niet of slecht toegepast worden, waardoor de verkeerde indruk ontstaat dat dit 'reeds opgelost' zou zijn.

Wij zullen de punten 4 en 5 van de oorspronkelijke nota aangaande vorming en onderzoek niet weergeven omdat ze niet werden besproken tijdens de bijeenkomsten tussen de administratie en de Verenigingen.

HET GEZIN EN DE PLAATSING VAN KINDEREN WEGENS ARMOEDE

1. Armoede, nog steeds een directe en indirecte oorzaak van de plaatsing

De Verenigingen zijn verontrust omdat het woord “armoede” steeds minder in de redenering over de plaatsing van kinderen en bij de formulering van de redenen voor de plaatsing gebruikt wordt. De bestaande armoede wordt op deze manier uitgewist.

Armoede is echter nog steeds een directe en indirecte oorzaak voor de plaatsing.

De meest zichtbare oorzaak is de huisvesting.

Gezondheidsproblemen van de ouders, scheidingen, schoolproblemen van de kinderen (verzuim, moeilijkheden om de lessen te volgen, ...) leiden in arme milieus nog vaak tot plaatsing.

De Economische en Sociale Raad van Frankrijk heeft in 1987 een nieuwe benadering aangenomen waarbij armoede en bestaansonzekerheid vanaf het begrip “gecumuleerde en aanhoudende onzekerheden” gedefinieerd worden: aan deze definitie refereert de UNO regelmatig.

Bestaansonzekerheid is de afwezigheid van een of meerdere zekerheden - vooral van werk - die personen en gezinnen in staat stellen

- hun professionele, familiale en sociale verantwoordelijkheden op te nemen
- van hun grondrechten te genieten.

De hieruit voortvloeiende onzekerheid kan min of meer uitgesproken zijn, min of meer erge of definitieve gevolgen hebben.

Ze leidt tot grote armoede

- wanneer ze meerdere domeinen van het leven beslaat,
- wanneer ze aanhoudt,
- en de kansen in het gedrang brengt om de eigen verantwoordelijkheden weer op te nemen
- en op eigen kracht de persoonlijke rechten in een afzienbare tijd weer te verwerven”.

Deze benadering waarbij armoede aan de uitoefening van de rechten van de mens wordt gekoppeld, de middelen voor verantwoordelijkheid, past in het kader van het Algemeen Verslag over de Armoede. Heden ten dage zijn de gegevens betreffende het aantal personen dat door armoede getroffen is, niet voldoende volgens deze criteria van gecumuleerde en aanhoudende bestaansonzekerheid opgesplitst en samengesteld.

Wanneer het woord uit de redeneringen verdwijnt, wanneer de realiteit van de armoede onder de tafel geveegd wordt, dan worden maatregelen, zowel preventief als remediërend, enkel uitgedokterd om aan individuele gebreken via begeleiding te verhelpen en niet om de gelijkheid van kansen te herstellen.

Gelijkheid van kansen is echter een centraal begrip in het decreet betreffende de hulpverlening aan de jeugd: “het decreet erkent het recht van jongeren en hun gezin op gespecialiseerde hulp van de Gemeenschap: dankzij deze hulp moet het mogelijk

zijn zich in menswaardige omstandigheden en bij gelijkheid van kansen te ontwikkelen ..." (artikel 3 van het decreet).

De ervaring leert dat de 'oplossing' van de plaatsing geen echte oplossing is, dat ze geen uitweg uit de problemen biedt. Plaatsing wegens armoede heeft het uiteenvallen van de gezinnen tot gevolg waardoor de menselijke drama's verergeren die met de ellende gepaard gaan. Daarom keuren de Verenigingen de door de Franse Gemeenschap ingeslagen weg goed die de nadruk op de aanpak in open milieu wil leggen om "jongeren in moeilijkheden in hun familiale omgeving" te houden. Zij willen echter meteen al opmerken dat **niet enkel de jongeren in moeilijkheden zijn. Ruimer gezien zijn de gezinssituaties zeer onzeker.** Dagelijks stellen ouders vast dat hun kinderen zich vanwege de alomtegenwoordige ellende moeilijk of niet op bevrijdende manier kunnen emanciperen.

Er mogen geen plaatsingen wegens armoede meer gebeuren. De plaatsing is een zwaarwegende maatregel die met veel leed gepaard gaat dat het leven van de ouders en de kinderen tekent. Het is een zwaarwegende maar ook makkelijke maatregel die al geruime tijd bestaat en waarvoor structuren en subsidies voorzien zijn. De afschaffing van dit type plaatsing zal op zich geen verbetering van de levensomstandigheden van de gezinnen tot gevolg hebben die de grondslag voor de plaatsingsbeslissing vormen.

De Verenigingen vragen daarom dat er over de dialoog met de Franse Gemeenschap verslag wordt uitgebracht in het kader van de volgende **Interministeriële Conferentie voor Maatschappelijke Integratie, de instelling die instaat voor de coherentie van de maatregelen die door de verschillende bevoegde ministers ter bestrijding van de armoede getroffen worden.**

Hoe wil men de plaatsing op basis van bijvoorbeeld huisvestingsproblemen afschaffen, wanneer de in deze materie bevoegde instanties niet bij de beraadslaging betrokken zijn? (voorstellen in verband met de voorrang bij de toekenning van sociale woningen wanneer de woning het hoofdargument voor de plaatsing van een kind is, het recht van ouders op een voldoende ruime woning om de kinderen tijdens het weekeinde en later definitief te kunnen opvangen, de toekenning van middelen aan de vrederechter om de uit het huis gezette gezinnen meer tijd te kunnen geven wanneer er kinderen zijn, ...). Welke invloed zal de opvang in open milieu hebben wanneer het gebrek aan of de slechte kwaliteit van de woning de reden voor de plaatsing is?

2. De gezinnen in staat stellen hun eigen situatie weer zelf in de hand te nemen

Hoe slechter de socio-economische situatie is, hoe minder de gezinnen de macht hebben het principe van de niet-plaatsing, dat in de teksten vervat is, te doen eerbiedigen. De verantwoordelijkheid voor de toepassing van dit principe kan niet enkel bij de armste gezinnen berusten maar moet met name ook door de actoren van de hulpverlening aan de jeugd gedragen worden.

Wanneer ouders hun eigen situatie niet meer in de hand hebben, houdt dit een groot verdriet voor hen en voor de kinderen in. Zij wensen weer een vrij gezin te zijn.

De greep van de talrijke sociale actoren op hun leven is zeer beklemmend en brengt niet altijd beduidende verbeteringen teweeg. Elke tussenkomst in arme gezinnen moet in de eerste plaats erop gericht zijn de gezinnen in staat te stellen hun eigen situatie weer zelf in de hand te nemen, anders zal ze als controle en niet als hulp en dus als onefficiënt ervaren worden. Heden ten dage aarzelen de gezinnen nog om hulp te vragen. Een in het begin vrijwillige plaatsing verandert achteraf vaak nog in een opgelegde maatregel.

De maatregelen moeten in samenspraak met de gezinnen getroffen worden waarbij niet uit het oog mag worden verloren dat deze maatregel zeer delicaat is omdat de betrokken partijen niet gelijk zijn. Het decreet over de hulpverlening aan de jeugd beklemtoont daarom de noodzaak van een akkoord, de beslissingen worden steeds vaker samen genomen, maar de ongelijkheid van de partijen blijft een feit!

Mogelijke denkpistes en acties hoe ouders erbij geholpen kunnen worden hun eigen situatie weer zelf in de hand te nemen.

2.1. De opgestelde rapporten moeten als werkinstrument opgevat worden die met de betrokken partijen opgemaakt worden die een recht op controle moeten hebben. Wanneer met de toestemming van de ouders en de kinderen rekening wordt gehouden, stelt de herlezing door de gezinnen geen problemen. Dit herlezen is voor een echte samenwerking met de ouders op basis van transparantie en vertrouwen nodig. Het ideale is de gemeenschappelijke redactie.

Men zou de mogelijkheid moeten voorzien dat ouders zich, indien zij dit wensen, door een derde laten begeleiden om later op de gesprekken terug te kunnen komen en deze beter te kunnen verstaan (zij zouden op voorhand over deze mogelijkheid moeten worden ingelicht).

2.2. Door het grote aantal hulpverleners dat bij gezinnen tussenkomt waar een plaatsing dreigt of reeds uitgevoerd is, is het moeilijk een overzicht te behouden: wie doet wat, wie kan over wat beslissen?

De specifieke rol van eenieder moet duidelijk omlijnd worden zodat ouders hun situatie zo lang mogelijk zelf in de hand hebben en hulpverleners optimaal kunnen werken. Al te vaak worden ouders en kinderen van het kastje naar de muur gestuurd. Wanneer het diensten betreft die door verschillende instanties gefinancierd worden, versterken budgettaire redenen de neiging de gezinnen steeds door te sturen en zij zijn hiervan de dupe.

De duidelijke omschrijving van de rol van eenieder is vooral ook nodig omdat de scheidingslijn tussen gevraagde of verkregen hulp en verplichte hulp niet helemaal duidelijk is.

2.3. Het verband tussen hulpverlening aan de jeugd en jeugdbescherming (**gerechtelijke bescherming**) moet verdwijnen. Het jeugdrecht mag enkel bij delicten, bij slechte behandelingen of duidelijke verwaarlozing ingeschakeld worden. Zolang de gerechtelijke dreiging geweerd kan worden, zal men het vertrouwen van de gezinnen kunnen winnen dat ermee samenhangt of ze al dan niet hun eigen situatie controleren.

2.4. Vaak werken vele hulpverleners met hetzelfde gezin, gelijktijdig of na elkaar. Coördinatie binnen een dienst of tussen diensten komt dus vaak ter sprake. De nodige coördinatievergaderingen kunnen een gevaar inhouden omdat hierdoor de macht kan toenemen die de verschillende actoren op het gezin hebben. Daarom is het zeer belangrijk de toestemming van de ouders en de kinderen te vragen om bepaalde informatie door te mogen geven en om dingen positief te formuleren. Het is eveneens belangrijk dat er een zekere continuïteit in de werkzaamheden van hulpverleners is.

2.5. Via collectieve acties kan men de gezinnen helpen weer meer vat op hun situatie te krijgen. Arme personen hebben een sterk en zeer pijnlijk gevoel van schaamte dat ze opsluit omdat armoede individueel benaderd wordt en niet als duidelijk teken van een disfunctie van de maatschappij gezien wordt. Door groepsvergaderingen kan dit isolement verbroken worden en kan men een beetje tot meer gelijkheid van de partijen bijdragen.

Armen vinden hulp in groepen van moeders of van ouders en kinderen. Zij steunen elkaar en spreken over hun schuldgevoelens waardoor zij tot de ontwikkeling van de persoon of van het gezin bijdragen.

Vorming via zulke groepen mag in geen geval verplichtend worden (zoals dat in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk wel het geval is).

Voorbeeld: de baby- of ouderclub komt met de kinderen samen. Soms worden experts uitgenodigd om over zeer precieze punten inlichtingen te geven, maar dit gebeurt maar zelden omdat het meestal volstaat dat de ouders hun eigen kennis uitwisselen.

2.6. Men kan niet ontkennen dat ouders die in armoede moeten leven, vaak hun kinderen op bepaalde vlakken niet kunnen opvoeden, evenals ouders uit andere milieus. Opvoeden wordt een steeds complexere taak. **Arme ouders durven nog minder dan anderen over hun moeilijkheden praten en om hulp vragen omdat zij uit ervaring weten dat dit zich zeer waarschijnlijk tegen hen zal keren.**

In het algemeen zijn het maar kleine aspecten of tijdelijke problemen waaraan met een goede begeleiding verholpen kan worden. Helaas blijven ouders vaak alleen met hun problemen zitten en wordt niets met hen uitgewerkt omtrent de redenen voor de moeilijkheden die soms de aanleiding tot plaatsing geven.

2.7. De keuze van een alternatieve formule voor de plaatsing of van het type plaatsing, indien dit de enige mogelijke oplossing blijkt te zijn, moet in samenspraak met de gezinnen worden gemaakt.

2.8. Eens de beslissing van de plaatsing genomen is, moeten de ouders hun opvoedende en controlerende rol kunnen blijven spelen. Zij moeten in het proces kunnen ingrijpen.

Het bezoekrecht moet soepel gehanteerd worden.

2.9. Het begeleidingsprogramma moet voortvloeien uit een aantal ontmoetingen met het gezin, dus met het kind en de ouders. Enkel zo kan men de medewerking van allen stimuleren. In het programma moeten de redenen voor de plaatsing duidelijk opgesomd worden. Zonder dit is het onmogelijk aan een verbetering van de situatie te werken die aan de grondslag van de plaatsing ligt, de voorwaarden voor de terugkeer van het kind vast te leggen, de doelstellingen te beschrijven die men kan evalueren, de duur van de maatregel te evalueren, de verantwoordelijkheden van de instelling, het opvanggezin, de ouders, het kind en de andere eventueel betrokken personen te definiëren.

In het begeleidingsprogramma dienen de verschillende verhaalmogelijkheden duidelijk te worden vermeld.

Het moet in een toegankelijke taal geschreven zijn zodat iedere betrokkene het kan verstaan. Er dient systematisch te worden nagegaan of de ouders en de kinderen verstaan waarover het gaat en of ze de zin van wat er gezegd wordt, begrijpen.

Het moet met alle betrokken personen regelmatig geëvalueerd, genuanceerd en opnieuw geformuleerd worden.

Bij de evaluatie wordt nagegaan hoe de ouders en de diensten van de jeugdbescherming hun verantwoordelijkheden opgenomen hebben. Al te vaak worden enkel de ouders geëvalueerd. De kwestie van de voorgestelde hulp moet ook onderzocht worden alsook de toepassing hiervan.

2.10. Het financiële aspect speelt ook een belangrijke rol bij het beheren van de eigen situatie.

Hiermee wordt niet altijd voldoende rekening gehouden omdat de nadruk op de psychologische aspecten van de situatie gelegd wordt.

- De kinderbijslag vormt een belangrijk deel van de inkomsten die voor het grootbrengen van kinderen in zeer arme gezinnen ter beschikking staan. Neemt men deze inkomsten bij de plaatsing van kinderen weg, dan is het des te moeilijker contact te blijven houden en de terugkeer naar huis voor te bereiden.

Momenteel worden de armste gezinnen die gewaarborgde kinderbijslag ontvangen, in zekere zin gesanctioneerd omdat zij niet eens een derde van de bijslag ontvangen. Een wetsvoorstel om dit tegen te gaan, wordt momenteel besproken.

Zo ontvangen ook ouders van kinderen die in een opvanggezin geplaatst zijn, helemaal niets terwijl ze in een situatie verkeren waarin het nog moeilijker is de band te behouden.

- Het idee om het geplaatste kind ten laste van het oorspronkelijke gezin te laten dat sociale uitkeringen trekt (werklozensteun, bestaansminimum), gaat in de goede richting.

- Het gezin moet het contact kunnen behouden en aan de voorwaarden kunnen voldoen die aan een terugkeer van het kind gekoppeld zijn. Om het gezin hierbij te helpen dient het over de bestaande mogelijkheden van haalbare activiteiten geïnformeerd te worden. Zo moet een financiële steun worden gegeven voor bijvoorbeeld een gezinsvakantie, vrijetijdsactiviteiten voor het gezin in het weekeinde, ...

2.11. Vanuit de bekommernis om één en ander te verduidelijken om de vat op de situatie te verbeteren, moeten de nodige maatregelen worden getroffen om tot een compromistekst te komen tussen de twee Gemeenschappen in Brussel (ordonnantie en indien nodig samenwerkingsakkoord tussen de Vlaamse en Franse Gemeenschappen en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie).

2.12. Op enkele zeldzame uitzonderingen na, verliezen de ouders nog meer de controle wanneer de kinderen in opvanggezinnen worden geplaatst (zie evaluatie van de wet op de verlatenverklaring).

De diensten voor plaatsing in gezinnen moeten hun taak goed vervullen en zowel met het opvanggezin als met het oorspronkelijk gezin werken en dit met het doel de banden te verbeteren en de terugkeer van het kind voor te bereiden. Het kind bevindt zich tussen de twee gezinnen in een zeer ongemakkelijke situatie. Men moet dus met grote omzichtigheid naar zijn mening vragen.

In geen geval mag de dienst voor plaatsing in gezinnen de kinderen in gezinnen plaatsen, die kinderen wensen te adopteren. De opvang en de adoptie moeten volstrekt gescheiden zijn.

De 'betaling' van de opvanggezinnen komt bij de arme gezinnen zeer slecht over: indien zij zelf over deze middelen zouden beschikken om hun kinderen op te voeden, dan had de plaatsing in veel gevallen kunnen worden vermeden.

3. Het belang van het kind op lange termijn

Wanneer het kind uit zijn gezinsomgeving weggenomen wordt, vooral wanneer dit voor een lange tijd gebeurt, ontstaat een niet te dichten breuk. Wanneer het meerderjarig wordt, is het volledig verloren, onwonteld. De plaatsing op zich vormt een hinderpaal voor het toekomstige gezinsleven. Arme ouders die als kind geplaatst geweest zijn, hebben vaak kinderen die ook geplaatst worden.

Bij de aanpak op lange termijn moet ook met het verleden rekening worden gehouden: met veel respect dient met het gewicht van het vanaf de wieg en sinds generaties geleden leed rekening te worden gehouden.

Het belang van de maatschappij is met een zicht op lange termijn eveneens gediend.

Overwegingen en mogelijke acties in het belang van het kind op lange termijn

3.1. Er moeten alternatieven voor de plaatsing worden ontwikkeld: diensten voor gezinsbegeleiding, dagcentra voor het hele gezin, meer preventieve maatregelen, vooral via het OCMW, meer tehuizen voor de opvang van gezinnen, steun voor ouderverenigingen die gezinnen willen steunen waar een plaatsing dreigt, ...

Door het gebrek aan middelen voor alternatieve hulp komt het heden ten dage tot plaatsingen die hadden kunnen worden vermeden.

Tijdens het weekeinde, vrije dagen en na 17 uur enz. zou er permanentie moeten zijn. Vele ouders kunnen er niet meer tegen om 24 uur op 24 met hun kinderen in wijken te leven waar deze weinig mogelijkheden hebben, waar weinig speelruimte is. Initiatieven zoals kinderopvang, centra voor gezinsvakantie of tehuizen voor een kort verblijf voor kinderen zijn mogelijkheden die ontwikkeld moeten worden.

3.2. In de schriftelijke rapporten dient rekening te worden gehouden met de elementen die een ontwikkeling in de goede richting vooruithelpen, dus met de positieve krachten van het gezin en niet enkel met de negatieve elementen.

3.3. Indien de ouders om objectieve redenen (werk, gezondheid, ...) niet met hun kinderen bezig kunnen zijn, moet een alternatief voor de plaatsing eerst en vooral in de oorspronkelijke omgeving van het kind worden gezocht, binnen het netwerk van solidariteit dat in de wijk en tussen gezinnen bestaat, en dit uiteraard voor zover de ouders en het kind dit wensen of ermee instemmen en op voorwaarde dat men dit vanaf het begin zeer stipt opvolgt om op deze wijze de ouders, het kind en de persoon te steunen die het kind opvangt en om goede onderlinge relaties op te bouwen. Elk probleem dat de opvang van het kind in een ander arm gezin in de weg staat, moet als een vorm van klassenracisme worden overwonnen.

3.4. Bij een plaatsing moet alles in het werk worden gesteld om de banden tussen het kind, zijn gezin en zijn oorspronkelijke omgeving te bewaren.

De instellingen en opvanggezinnen moeten zich erop instellen niet enkel het kind maar het kind met zijn gezin op te vangen, vooral om het dagelijks contact te bevorderen (tenzij anders in een uitvoerig speciaal advies vermeld).

In de mate waarin het kind en zijn ouders dit wensen, moet de oorspronkelijke omgeving van het kind meer mogelijkheden voor contacten en bezoeken krijgen. Het kind moet veelzijdige relaties kunnen behouden zodanig dat het bij het verlaten van de instelling of het opvanggezin een vele steunpunten heeft. Anders zal het kind zich bij problemen met de ouders aan de eerste de beste toevertrouwen.

Er moet alles in het werk worden gesteld zodat het kind niet aan de plaatsing went en deze niet als normaal beschouwt zolang er nog de kans bestaat dat het naar het eigen gezin kan terugkeren. De wens om terug te keren moet gestimuleerd worden.

3.5. Wanneer de plaatsing het enig mogelijke antwoord is, mag het kind niet te ver van huis geplaatst worden zodat de ouders de mogelijkheid hebben om er 's middags samen met het kind boterhammen te eten.

3.6. Wanneer de plaatsing het enig mogelijke antwoord is, moeten broers en zussen samen kunnen opgroeien (als reden om ze uit elkaar te halen worden vaak leeftijd, type onderwijs, het pedagogisch project aangehaald).

3.7. Het is absoluut noodzakelijk om samen met de gezinnen over de steun na te denken die na een plaatsing van lange duur bij de terugkeer van de kinderen nodig is.

* * * * *

3.2.3. Grote lijnen van de uitwisselingen en perspectieven

De Verenigingen hebben hun tekst puntsgewijs voorgesteld en hebben telkens via permanente referenties aan levenservaringen de geschiedenis ervan geschetst. De administratie heeft herhaaldelijk⁷¹ laten opmerken dat de geformuleerde vragen overeenstemmen met de situaties zoals ze volgens de tekst en de geest van het decreet zouden moeten zijn. De realiteit op het terrein is veel minder veranderd dan de teksten. Deze breuklijn tussen het decreet en zijn toepassing is een pijnlijke ervaring voor de gezinnen. “Het beseffen van dit lijden heeft mij het meest getroffen tijdens al deze vergaderingen”, zei een lid van de administratie (uittreksel uit het verslag van de vergadering van 2 april 1999). Er stelt zich de prioritaire vraag hoe men de toepassing van het decreet kan verbeteren.

Vanuit deze optiek trokken de geschreven verslagen, die in de wettekst een centrale plaats innemen, de bijzondere aandacht van alle deelnemers aan de dialoog. Voor zover de standpunten van elke betrokken persoon weergegeven worden, inbegrepen de ouders en hun kinderen, zou een schriftelijk verslag ertoe kunnen bijdragen de kloof te verkleinen die, zoals werd vastgesteld, tussen het decreet en zijn toepassing bestaat ten opzichte van zijn fundamentele doelstelling: de plaats van de gezinnen in de werkingswijze van de hulpverlening aan de jeugd.

Daaruit is het idee ontstaan om een onderzoek uit te besteden dat een stand van zaken opmaakt over de inbreng van het woord van de gezinnen in de hulpverlening aan de jeugd, en dit op basis van schriftelijke verslagen. Op deze manier benadert men weliswaar maar een deel van het probleem omdat buiten beschouwing blijft wat er voor en na het opmaken van het verslag en in de marge ervan gebeurt, toch is dit een adequate benadering omdat het geschreven woord als basis voor de werkzaamheden blijft, het volgt het gezin. Het verslag is de voorwaarde voor het indienen van een beroep. Bovendien zal het kind zich later, wanneer het toegang tot het dossier krijgt, met zijn ouders identificeren op basis van wat er over hen geschreven staat: ouders die voor hem vechten of die zich niet verzetten. In het verslag gaat het om zijn roots.

Dit onderzoek wordt als een fase gezien: na een dialoog van 2 jaar tussen de administratie van de hulpverlening aan de jeugd en de verenigingen ATD Vierde Wereld en Luttes Solidarités Travail zullen zeker nog andere fases op dit onderzoek volgen. Het gaat erom een instrument te ontwikkelen dat voor alle hulpverleners, ouders en jongeren nuttig is om samen in wederzijds respect de meest adequate stappen te ondernemen die nodig zijn om de toepassing van het decreet te verbeteren.

---

71 Met name met betrekking tot punt 2.1, 2.3., 2.6., 2.7., 2.8., 2.9. van de tekst van de Verenigingen.

Het zal de aandachtige lezer niet ontgaan zijn dat dit punt de titel “grote lijnen van de uitwisselingen en perspectieven” draagt en niet “resultaten”, zoals bij het voorgaande punt, de dialoog over de verlatenverklaring. Het gaat er hier inderdaad niet om een vooropgesteld resultaat te behalen, een wetswijziging, maar om samen te zoeken op welke manier men een bondgenootschap kan aangaan opdat de gezinnen hun gezinsproject zouden kunnen verwezenlijken alhoewel de standpunten – met andere woorden de plaats, de positie van waaruit men kijkt – in het begin radicaal verschillen. Al het feit dat men samen discussieert, dat de uitwisselingen door alle deelnemers als zeer verrijkend worden beschouwd, betekent een stap vooruit. We willen nog toevoegen dat de vooropgestelde doelstelling om de oorspronkelijke deelnemersgroep te verruimen, verwezenlijkt is. Een andere fase, die oorspronkelijk niet geprogrammeerd was, is begonnen: de administratie en de Verenigingen hebben in onderlinge overeenstemming een onderzoek uitbesteed.

Bibliografie

- AVA - *Algemeen Verslag over de Armoede* (1994), ATD Vierde Wereld België en de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijn Stichting, Brussel.
- BMLIK - *Beweging van Mensen met Laag Inkomen en Kinderen v.z.w.* Oostende (2000), *Samen gaan we vooruit, Over de methode van de dialoog*, Oostende.
- Cantillon B., et al.(1998), « L'effet des allocations familiales sur la pauvreté et les inégalités », in: *Wallonie et Bruxelles : Evolutions et perspectives, Treizième congrès des économistes belges de langue française, Rapport préparatoire de la commission 4, Portrait socio-économique de la Belgique*, 1998, p 299-329.
- Cattoir P. et Jacobs J. (1998), « Het gezinsbeleid in België: welke instrumenten voor welke doelstellingen, » in : *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, maart nr. 1, p. 1-33.
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (1999), *Jaarverslag, Medeburgers en landgenoten*, Brussel..
- De Federale Beleidsverklaring – *Het vertrouwen verder versterken, 17 oktober 2000*
<http://www.premier.fgov.be/policy/f-beleidsverkln01.html>.
- Délégué général de la Communauté française aux droits de l'enfant, *Rapport annuel*, 1er novembre 1998-31 octobre 1999.
- Démocratie et pauvreté*, Présentation de René Rémond, Postface de Michel Vovelle (1991), Editions Quart Monde, Albin Michel, Paris.
- De Schutter O. (1999), « L'intervention des autorités publiques dans les relations familiales et l'obligation de prévenir les mauvais traitements: vie familiale et droit à la protection de l'enfant dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme », in: *Revue trimestrielle de droit familial*, 3/1999.
- Direction générale de l'aide à la jeunesse, Ministère de la Communauté française, (1999), *Rapport d'activités*, Bruxelles.
- Dobbelaere K., et al., (2001), *Verloren zekerheid: de Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen*, Lannoo, Tielt.
- Fierens J. (1992), *Droit et pauvreté; Droits de l'homme, sécurité sociale, aide sociale*, Bruylant, Bruxelles.
- Groupe de recherche Quart Monde-Université (1999), *Le croisement des savoirs. Quand le Quart Monde et l'Université pensent ensemble*, Editions de l'atelier, éditions Quart Monde, Paris.
- Héritier-Augé F.(1993), "Famille, Les sociétés humaines et la famille", *Encyclopédie universelle*.
- Humbeeck B. (1997), *Le sans-abri face à la notion de famille*, Amascopie 97.

- Jourdan L. (1999), "Eugénisme en Europe dans l'entre-deux-guerres, Chasse aux Tziganes en Suisse", in: *Le Monde diplomatique*, octobre.
- Labenne S. (1998), « Le placement d'enfants est-il lié à la pauvreté? Une analyse socio-économique du profil des familles d'enfants placés », in: *Rapport préparatoire du treizième congrès des économistes belges de langue française, portrait socio-économique de la Belgique*, Bruxelles.
- Ministerie van Justitie, (1999), *Voorstelling van het tweede verslag van België*, Bruxelles.
- Moreau T. et Ravier I. en collaboration avec Dulière I. (1998), "Réflexions sur quelques tendances en matière de protection de la jeunesse", in: Dechamps I. (dir) *Droit, Pauvreté et Exclusion*, Fondation Roi Baudouin, Bruxelles.
- Nollet F./CEPESS (2000), *Le revenu minimum d'existence couvre-t-il les besoins de base ?*
- Observatoire du Crédit et de l'Endettement (2000), *Le surendettement des ménages en Wallonie, Rapport annuel 1999*, Charleroi.
- Observatoire du Crédit et de l'Endettement (1999), *Prévention et traitement du surendettement en Région wallonne, Rapport final d'évaluation*.
- Premier rapport sur la cohésion sociale en Région wallonne* (2000), Direction interdépartementale de l'intégration sociale.
- Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen (2000), *Advies nr. 36 van de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen van 7 april 2000 : fiscaliteit en armoede. Betreffende de toekomstige fiscale hervorming en de invloed daarvan op de sociale gelijkheid vanuit de genderdimensie*.
- Rapport sur les accueils provisoires et placements d'enfants et d'adolescents: des décisions qui mettent à l'épreuve le système français de protection de l'enfance et de la famille*, rapport présenté par M. Pierre Naves, inspecteur général des affaires sociales, et M. Bruno Cathala, inspecteur des services judiciaires, Bulletin officiel n°2000/11bis, tomes I et II, Paris.
- RKW - Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (1998), Jaarverslag 1998.
- RKW - Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (1999), Jaarverslag 1999.
- RKW - Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (2000),. *De regeling voor werknemers. De regeling van de gewaarborgde gezinsbijslag*, Statistische reeksen.
- Recht-Op, groepswerking Kiel (2000), *Dossier Kinderopvang: « Mag ik mijn kinderen meebrengen ? »*, Antwerpen.
- Recht-Op in samenwerking met Samenwerkingsverband Turnhout (2000), *Vaart iedereen wel bij de actieve welvaartsstaat ? Armen vragen aanpassing van de sociale uitkeringen aan de evolutie van de welvaart*.

- Réseau famille-placement à l'initiative du Mouvement ATD Quart Monde (2000), « Famille et placement : de la contrainte au dialogue. Actes de la journée d'étude du 28 janvier 2000 », in: *Journal du droit des jeunes*, n° 197.
- Runcis M. (1997), « Les stérilisations forcées », in: *Le Monde* du 27 août.
- Sepulchre J. (2001), « Allocations familiales : se moque-t-on des familles ? », in: *Le Ligueur*, n°3, 17 janvier 2001.
- Tulkens F., Moreau T. (2000), *Droit de la jeunesse, aide, .assistance, .protection*, Larcier, Bruxelles.
- Vanhaelen J. (1997), *Boontje*.
- VPAVA - Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede (1996), "Bijdrage van de Verenigingen Partners inzake de modernisering van de sociale zekerheid", in: *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, september nr. 3, p. 501-519.
- Verhellen E. (1998), *Jeugdbeschermingsrecht*, 2 ed. Mys & Breesch, Gent.
- Verlinden H. (1996), "De kinderbijslag: "op maat" voor de armsten?", in: *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, nr. 3, p. 587-610.
- Vlaams Forum Armoedebestrijding (december 2000-janvier 2001), "Synthesenota van de besprekingen over het thema Gezinsondersteuning", in: *Forumnieuws*.
- Vooruitgangsrapport, uitvoering van het Algemeen Verslag over de Armoede* (2000), Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en Leefmilieu, Cel Armoede, Brussel.
- Vranken J., et al. (2000), *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2000*, Acco Leuven/Leusden.